

УДК 378.4 (477.43-25)“61-91”

О.М.Завальнюк, О.Б.Комарницький

**Студенти Кам'янець-Подільського педінституту:
ідеологічна, фахова і практична підготовка до роботи в школі
в завершальний період радянської державності (1961–1991 рр.)**

Висвітлюються ідеологічна, фахова і практична складові у підготовці вчительських кадрів у завершальний період радянської державності (1961–1991 рр.) в одному з регіональних вищих педагогічних закладів України – Кам'янець-Подільському державному педінституті, який готував спеціалістів для загальноосвітніх шкіл переважно Хмельницької і частково Тернопільської, Чернівецької, Рівненської, Житомирської, Вінницької, Київської та інших областей. Звернено увагу на вивчення марксистсько-ленінських, а також спеціальних дисциплін, які мали ідейно-політичну спрямованість, спеціальну (за фахами) підготовку, формували комуністичний і педагогічний світогляд молоді, через низку навчальних і виробничих практик готували її до самостійної роботи в загальноосвітній школі як учителями різних предметів, так і класними керівниками, здатними забезпечити на належному рівні комуністичне виховання школярів відповідно до партійної програми, вимог діючої Конституції, радянських законів, настанов і розпоряджень правлячої партії, радянських державних структур, включно й органів освіти. Висвітлено діяльність молодіжних громадських (громадсько-політичних) організацій щодо підвищення рівня

трудової дисципліни, як обов'язкової умови більш якісних навчальної праці студентів і отриманого фаху.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут, спеціальності, навчальні плани, студенти, комуністичний світогляд, навчальний процес, марксистсько-ленінські дисципліни, фахові предмети, навчальні і виробничі (педагогічні) практики, трудова дисципліна.

Сучасна українська вища школа переживає складний процес свого реформування, яке має на меті вивести її на сучасний європейський рівень, що дасть змогу готувати нові покоління кадрів української інтелігенції вищої якості і тим самим опосередковано сприяти більш успішному вирішенню назрілих соціально-економічних, політичних, культурно-освітніх проблем у різних галузях життя країни.

За роки своєї незалежності Україна, попри тривалі кризові періоди, зуміла провести у державних, комунальних і приватних вищих низку успішних заходів із докорінного перетворення успадкованої радянської системи підготовки кадрів, що відразу піднесло її престиж у світовій спільноті. Одним із таких радикальних кроків стала декомунізація (деідеологізація) навчального процесу, що звільнило світогляд молодих фахівців від заідеологізованості, нав'язаних політичних стереотипів, вузького погляду щодо двомірності світових політичних процесів, спущених зверху оцінок ситуації у своїй та інших країнах, з обов'язковим позитивним оцінюванням діяльності правлячої комуністичної партії, отриманих нею результатів і критичним ухилом щодо сприймання вільного, ринкового світу, який, як стверджувалося, невпинно йде до свого занепаду і перетворення в перспективі на соціалістичний.

Ці та інші світоглядні риси професорсько-викладацький склад, керівні органи постійно прививали студентам, які готувалися бути офіцерами, інженерами, медиками, агрономами, культурними працівниками і, звісно ж, учителями. На останню категорію зверталася особлива увага, оскільки професія педагога була пов'язана з формування підростаючого покоління упродовж 10-12, а то й більше років – від дитячого садочка-ясел до випускного вечора у десятирічці. Цей підхід підтверджується досвідом, зокрема, Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту – одного з двох з половиною десятків подібних навчальних закладів України, які готували фахівців з вищою освітою для довготривалої роботи (по 30-40 років) у середніх закладах освіти.

Науковці частково звертали увагу на діяльність цього вишу у зазначений період [1, с. 541-542], [2, с. 119-142], [3], [4], [5], [6, с. 120-151], [7, с. 34-44], [8], [9, с. 278-281], утім з їхньої уваги майже зовсім випали питання, цілісно пов'язані із ідеологічним змістом навчального процесу, що забиравало із бюджету дорожнього часу велику частку на вивчення предметів, які не мали прямого відношення до формування педагогічного фаху і культури випускників. Також не приділялася увага висвітленню практичної підготовки, в ході якої отримані теоретичні знання матеріалізувалися у практичні уміння і навички.

Нашою метою є встановлення на багатому конкретному матеріалі ідеологічної, фахової і практичної складових, їх форм у системі підготовки учителів різних спеціальностей, ставлення студентської молоді до оволодіння обов'язковими навчальними дисциплінами на прикладі Кам'янець-Подільського державного педінституту в завершальний період існування радянського ладу (1961–1991 рр.), коли в умовах кризи комуністичної системи, з одного боку, цілеспрямовано посилювалися ідейно-політичне виховання і контроль за “рівнем набутої патріотичності”, а з іншого, постійно докладалися великі зусилля для вдосконалення змісту навчальної праці, практичної підготовки майбутніх педагогічних фахівців.

Суперечливі процеси, які мали місце в суспільно-політичному житті тодішньої країни, позначилися і на освіті, яку комуністична партія розглядала складовою частиною своєї ідеологічної системи. Це пояснює, чому існуючий режим робив все для того, щоб якомога більше політизувати вищу школу, не допустити у ній вільнодумства, тримати під своїм неусипним контролем суспільствознавчі і гуманітарні дисципліни, які формували молодіжний світогляд, посилюючи його комуністичну складову, що прямо позначалося на змісті і результатах навчально-виховного процесу.

Велика увага зверталася на роту кафедр вищої школи. Перед ними ставилося, як першорядне, завдання “посилення навчально-виховної роботи серед студентів, формування їх марксистсько-ленінського світогляду та ідейної переконаності”, “глибоке” вивчення творів К.Маркса, Ф.Енгельса, В.Леніна, документів КПРС і міжнародного комуністичного руху, теоретичних висновків і положень про “дальше зростання керівної і спрямовуючої ролі Комуністичної партії в умовах розвинутого соціалізму”, виховання студентської молоді “в душі безмежної відданості справі комунізму, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму”. Основна відповідальність за втілення в життя цих “основоположних принципів” покладалася на кафедру історії КПРС і політекономії. До занять з історії КПРС і політекономії студенти обов'язково готували реферати, 5-7 хвилинні інформації з питань підготовки, ходу чергових з'їздів партії і пленумів ЦК КПРС, Компартії України, виконання їх рішень, велися конспекти першоджерел, “Ленінські зошити”. Як правило, тут був досить високий відсоток успішності: з історії КПРС – 98,8%, політекономії – 98% [8, с. 133], [10, спр. 244, арк. 36, 53; спр. 311, арк. 13], [11, спр. 208, арк. 14], [12, арк. 13].

Крім того, навчальні плани на всіх факультетах передбачали вивчення спеціального курсу “Критика сучасної буржуазної ідеології”, факультативів “Марксистсько-ленінська естетика”, “Марксистсько-ленінська етика”, які забезпечувала кафедра наукового комунізму. З майбутніми фахівцями проводилися пленуми “Виховання діалектико-матеріалістичного світогляду студентів” [11, спр. 160, арк. 22]. Щорічно у навчальні програми вводили заняття, на яких молодь вивчала матеріали чергових з'їздів, пленумів, сесій тощо. Наприклад, восени 1977 р. відповідно до інструктивного листа Міністерства вищої, спеціальної і середньої освіти СРСР від 16 жовтня 1977 р., №39 на всіх

курсах провели заняття із вивчення нової Конституції СРСР, матеріалів позачергової сьомої сесії Верховної Ради СРСР і урочистого засідання, присвяченого 60-ій річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції (лекцій – 6 год., семінарських занять – 4 год.) [10, спр. 356, арк. 22].

Ідеологічні питання вносилися у навчальні програми й фахових дисциплін, які вивчала студентська молодь усіх спеціальностей. Наприклад, в курсі теорії і методики фізичного виховання, історії фізичної культури висвітлювалися “філософські та методологічні питання, пов’язані з навчанням і вихованням, спортивним тренуванням”, підкреслювалася роль КПРС, марксистсько-ленінської філософії у висвітленні таких питань, як “Гармонійний розвиток людини майбутнього комуністичного суспільства”, “Фізичне виховання як суспільне явище”, “К.Маркс, Ф.Енгельс, В.І.Ленін про фізичне виховання молоді”, “Значення основних положень доповіді Л.І.Брежнєва”, “Джерела радянської системи фізичного виховання”. Розглядаючи ці питання, викладачі “критику[вали] минулі й існуючі буржуазні системи фізичного виховання, націоналістичні та сіоністські напрями у фізичному вихованні, системи сіоністського толку “Маккабі”, буржуазних апологетів у питаннях фізичного розвитку, зокрема, Гроса, Шиллера, Спенсера” [5, с.30].

У 70–80-і рр. було розгорнуто широкомасштабну русифікацію навчального процесу. Щорічно розширювали план прийому студентів на спеціальність “Російська мова і література”. Якщо у 1976 р. на перший курс денної форми навчання було прийнято 94 майбутніх російських філологів-вчителів, то у 1978 р. – 113, 1983 р. – 120, 1986 р. – 150 осіб. З 1979 р. почали вести підготовку російських філологів на заочній формі навчання. Їхній кількісний склад збільшився з 43 у 1980 р. до 54 у 1985 р. Водночас контингент студентів денної форми навчання зі спеціальності “Українська мова і література” зменшили до однієї групи. Русифікація призводила до зниження інтересу студентів до вивчення української мови і літератури. Про це свідчить, зокрема, те, що у 1972–1974 н.р. на кафедрах української мови і літератури було виконано лише по одній дипломній роботі [8, с. 132].

Навчальний процес проводився відповідно до навчальним планів, розкладу занять, семестрових атестацій, заліків та екзаменів. При складанні розкладу навчальних занять орієнтувалися на те, щоб лекційні курси, семінарські, лабораторні, практичні заняття з окремих дисциплін і в комплексі з іншими предметами проводились в логічній послідовності та взаємозв’язку [11, спр. 244, арк. 36, 53; спр. 311, арк. 13].

Навчальні плани спеціальностей були чітко регламентовані. Наприклад, на факультеті фізичного виховання у 1980–1981 н.р. із загальною кількості 4322 год. на цикл суспільно-економічних дисциплін відводилося – 464 год., на загальноосвітні дисципліни – 320 год., на загальні психолого-педагогічні (педагогіка, психологія) – 250 год., на загальні і спеціальні медико-біологічні (хімія, біохімія, анатомія, основи біомеханіки, фізіологія, гігієна, спортивна медицина) – 750 год., на спеціальні педагогіко-психологічні дисципліни (теорія і методика фізич-

ного виховання, вступ до спеціальності, історія і організація фізичної культури, психологія фізичного виховання) – 326 год., на спортивно-педагогічні дисципліни – 2008 год. і на дисципліни на вибором – 124 год. [15, арк. 1].

Передбачалися спецкурси, спецсеінарари і факультативи. Більша їх частина мала шкільне спрямування. Так, у 1986 р. із 66 спецкурсів, спецсеінарарів і факультативів переважна більшість була зорієнтована на школу. Серед них – “Активізація пізнавальної діяльності учнів при вивченні історії”, “Актуальні питання методики викладання української мови в школі за вдосконаленими програмами”, “Комплексний аналіз на уроках російської мови”, “Морфемний і словоутворювальний аналіз у вузі і школі”, “Великий Жовтень в українській радянській літературі”, “Аналіз художнього твору у школі”, “Зображення фігур у шкільному курсі геометрії”, “Практикум з розв’язання задач в шкільному курсі”, “Психолого-педагогічні основи навчання і виховання дітей 6-літнього віку”, “Методика організації роботи з дитячою книжкою на уроках позакласного читання”, “Актуальні питання патріотичного виховання школярів” тощо.

Зaproвaджено також чимало спецкурсів, що мали не лише фахове, але й ідейно-політичне призначення. Наприклад: “Критика основних концепцій антикомунізму”, “Теорія і методика підготовки вчителів до пропагандистської роботи у школі”, “Методика атеїстичного виховання в школі” [16, арк. 15-16], “Актуальні проблеми сучасної ідеологічної боротьби” [11, спр. 356, арк. 28].

Для читання низки нормативних навчальних дисциплін, спецкурсів, запрошувалися кращі фахівці республіки. Серед них – віце-президент АН УРСР, академік І. Білодід, академік АН УРСР, директор Інституту математики Ю. Мітропольський [17], академіки М. Тихоміров [18; 19], А. Макарченко, В. Васильєв [20], заступник директора Інституту математики АН УРСР В. С. Корлюк [21], заступник директора Інституту фізики УРСР В. Шелест [22, с. 40], завідувач відділу Інституту літератури АН УРСР Н. С. Крутикова [23], заступник директора Інституту археології АН УРСР В. Баран, завідувач сектором дидактики НДІ педагогіки АН УРСР В. Онишук [24, арк. 23-24], члени-кореспонденти АН УРСР Є. Кирилюк [17], Є. Шабліовський [25], В. Дзядик [26, арк. 16], Д. Затонський [11, спр. 356, арк. 23], [27], академіки АПН СРСР В. Квятковський [28, арк. 34], і Г. Суворова, доктори наук, професори київських вишів А. Федоренко, Є. Коршак, О. Подградська [29, арк. 31], Г. Вдовиченко [30], М. Кованцова [26, арк. 16], О. Радзівський [11, спр. 356, арк. 24], олімпійський чемпіон, кандидат педагогічних наук А. Боднарчук [11, спр. 449, арк. 149] і т.д. Мали нагоду студенти слухати лекції і зарубіжних вчених – директора Інституту археології Польської Народної Республіки при Краківському університеті К. Годловського [22, с. 40] і доцента Люблінського університету Яна Гурби [26, арк. 16].

Успішність студентів інституту була досить стабільною і коливалася від 93% у 1972–1973 н.р. [31, додаток №1] до 97,6% у 1983–1984 н.р. [25, арк. 25].

Що стосується якісного показника, то він не був сталим: у 1972–1973 н.р. становив 51,9% [31, додаток №1], у 1973–1974 н.р. – 56,7% [35, додаток №1], у 1975–1976 н.р. – 49,3%, у 1976–1977 н.р. – 48,1% [23, табл. №1], у 1977–1978

Таблиця 1. Інформація про абсолютну успішність студентів за наслідками літньої екзаменаційної сесії

[10, спр. 244, арк. 92; спр. 259, арк. 92; спр. 275, арк. 103; спр. 293, арк. 61; спр. 311, арк. 66; 3, спр. 270, арк. 134; спр. 356, арк. 186; спр. 497, арк. 19, 88; спр. 853, арк. 13; спр. 1087, арк. 11; спр. 1214, арк. 11; 25, спр. 11, арк. 59; спр. 128, арк. 93; 26, арк. 85; 27, арк. 98; 31, додаток №1; 36, додаток №1; 24, табл. №1; 26, табл. №1; 37, арк. 25, табл. №9; 28, арк. 25; 37, арк. 16; 39, арк. 14]

Навчальні роки	Абсолютна успішність (%)	Навчальні роки	Абсолютна успішність (%)
1960–1961	94,9	1975–1976	96,2
1961–1962	94,6	1976–1977	96,4
1962–1963	96,2	1977–1978	93,4
1963–1964	95,9	1978–1979	96,2
1964–1965	94,2	1979–1980	96,6
1965–1966	94,7	1980–1981	97,5
1966–1967	94,4	1981–1982	94,3
1967–1968	*	1982–1983	95,2
1968–1969	95,3	1983–1984	97,6
1969–1970	94,4	1984–1985	97,1
1970–1971	*	1985–1986	96
1971–1972	*	1986–1987	92,8
1972–1973	93	1987–1988	94
1973–1974	95,2	1988–1989	94
1974–1975	96,6	1989–1990	*

* Даних не виявлено

н.р. – 46,1%, у 1978–1979 н.р. – 42% [26, табл. №1], у 1979–1980 н.р. – 46,6%, у 1980–1981 н.р. – 47,2% [37, табл. №9], у 1983–1984 н.р. – 54,1%, у 1984–1985 н.р. – 53,8% [28, арк. 25], у 1985–1986 н.р. – 48,6%, у 1986–1987 н.р. – 47,3% [38, арк. 16], у 1987–1988 н.р. – 47%, у 1988–1989 н.р. – 51% [39, арк. 14].

В інституті було розроблено дієву систему заохочування молоді до якісної навчальної праці, засвоєння усіх передбачених навчальними планами дисциплін, у першу чергу марксистсько-ленінського циклу, активної громадської роботи. Кращим з кращих юнаків і дівчат надавали іменні Ленінські стипендії. Так, у 1961 р. їх призначили Н.Петровій, В.Дуді [10, спр. 240, арк. 7], у 1962 р. – А.Томусяку, В.Дуді [10, спр. 254, арк. 20], Д.Галушко, Є.Сосновській [10, спр. 254, арк. 40; спр. 268, арк. 5], [40], у 1963 р. – А.Огороднику і В.Ліхомановій [10, спр. 268, арк. 39], у 1965 р. – М.Кульчицькій і А.Гавришуку [10, спр. 304, арк. 7–8], у 1966 р. – М.Лисаку і Т.Янішевській [33, спр. 62, арк. 3], у 1967 р. – П.Бурі і В.Нечитайлу [33, спр. 87, арк. 39], [41], у 1969 р. – Н.Ткачову, Є.Войтенку [33, спр. 114, арк. 9], О.Коваленку, Ж.Семиліт [33, спр. 114, арк. 96], у 1970 р. – А.Опрі, П.Ткачуку, І.Луговому, Н.Корольовій [11, спр. 9, арк. 95], [42], у

1972 р. – Л.Телішевській, О.Григоренко, С.Геруку, А.Немцов [43], у 1973 р. – О.Придачуку, Л.Телішевській, О.Григоренко, А.Немцову [11, спр. 158, арк. 11], у 1974 р. – А.Цвігун, В.Гроднику, Л.Пушкар, А.Панчуку [11, спр. 206, арк. 11], у 1975 р. – А.Цвігун, Н.Мойсюк, В.Гроднику, В.Дев'яткіну [11, спр. 268, арк. 34], у 1976 р. – В.Скибі, Л.Ярохно, М.Григорчуку, С.Слесареву [11, спр. 268, арк. 265], [44, арк. 5], у 1977 р. – Г.Ткачук, М.Гришуку, І.Семиліт, М.Дороніній [11, спр. 354, арк. 28], [45, арк. 9], у 1978 р. – Н.Дзедзич, Н.Корніюк, Ю.Шапалову, М.Кулак [46, арк. 1-2], [47], А.Філіною, О.Кришті, С.Крисаку, Л.Андросовій [48, арк. 1-2], у 1979–1980 рр. – С.Поведюк, Н.Корніюк, М.Юрчуку, О.Хору [49, арк. 1], [50, арк. 13], у 1981 р. – Л.Кондратюк, І.Юзвенку [51, арк. 1-2], Г.Кушнір, М.Дутчаку [51, арк. 1-2], у 1982 р. – І.Клюцук, Н.Григорчук, С.Крупці, Д.Бриль [52, арк. 1], у 1983 р. – С.Маличевій, І.Клюцук, С.Вишневецькому, О.Сав'юк [53, арк. 12], В.Савчуку, С.Малій, Н.Лаблюк [54, арк. 9-10], у 1984 р. – В.Савчуку, В.Оленюку, С.Малій, Н.Лаблюк [54, арк. 8], Л.Хоменку, М.Вислянському, І.Рогачевській [56, арк. 1-2], у 1985 р. – Л.Хоменку, О.Дунець, М.Вислянському, І.Рогачевській [57, арк. 1-2], у 1986 р. – Н.Мандебурі, М.Коліснику, С.Бешлезі [58, арк. 1], В.Гуменюку, О.Ярковській [59, арк. 1], у 1987 р. – Н.Мандебурі, А.Хоменку, О.Ярковській, М.Бобику [60, арк. 7], Л.Собчинському, С.Повітці, М.Гензері, С.Швець [61, арк. 1-2], у 1988 р. – С.Повітці, М.Гензері, С.Швець [62, арк. 1-2], [63], у 1989 р. – О.Главацькій, С.Шмідт, О.Чорнописській [39, арк. 9].

З 1984 р. найкращих студентів двох факультетів – філологічного і підготовки вчителів початкових класів відзначали стипендією ім. М.П.Бажана. Зокрема, у 1984–1985 рр. її отримували В.Кушнір [55, арк. 8; 49, арк. 1-2; 50, арк. 1-2], у 1986 р. – в першому півріччі 1987 р. – В.Крупка [58, арк. 1; 52, арк. 1; 60, арк. 7], у другому півріччі 1987 р. – Н.Костюк [61, арк. 1-2], у 1988 р. – Є.Бучківська, О.Ярков [62, арк. 1-2], у 1989 р. – Н.Жир [39, арк. 9]. У 1987–1989 рр. студенти О.Батошний, О.Ярковська, Т.Криктюк отримували профспілкову стипендію [60, арк. 7; 60, арк. 1-2; 39, арк. 9]. У 1988 р. за успіхи у навчанні і активну громадську роботу стипендію ради інституту надано О.Тимошенко, Т.Захарчук, Т.Сосун [64, арк. 13]. У 1989 р. започаткували стипендію імені Ленінського комсомолу. Стипендіат мав право переходу на індивідуальний графік навчання, першочергове придбання путівок за маршрутами БММТ “Супутник” на період канікул, позаконкурсне зарахування в будь-які студентські формування, перш за все в інтернаціональний загін “Дружба” (Болгарія), проживання у гуртожитку інституту [65]. Першою стипендіаткою стала представниця педагогічного факультету І.Гончар [66].

Комсомольців, які за наслідками сесії продемонстрували відмінні знання і домоглися успіхів у громадській та науково-дослідній роботі нагороджувалися значком ЦК ВЛКСМ і Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти “За відмінне навчання”. Наприклад, у 1974 р. таких відзнак були удостоєні студенти музично-педагогічного факультету В.Швець, Т.Яковинич, М.Ярина; факультету фізичного виховання – В.Дев'яткін, В.Шпраха, О.Радін, А.Каракой,

О.Лашук, З.Татуйко, І.Братченко, А.Панчук; історичного факультету – В.Марієчко, В.Романюк, А.Цвігун, Д.Орехов, Н.Надвірняк, Д.Єргієв; філологічного – Л.Пушкар, Н.Колісник, Л.Мендюк, Н.Юсупі, К.Боярчук, Г.Крицька, І.Дайчман, С.Петровська, В.Чорненко, Ш.Набієва, А.Абдуллаєв; фізико-математичного – В.Гродник, М.Федорчук, Т.Рачинська, Л.Крimeць, В.Венгров, В.Семенюк, В.Шавловський, О.Божко [11, спр. 206, арк. 39-40].

За відмінні успіхи у навчанні та активну участь у громадсько-політичному житті портрети частини студентів ректорат, партійна, профспілкoва і комсомольська організації занесли на дошку пошани інституту. Наприклад, у 1966 р. такої честі буди удостоєні студенти факультету підготовки вчителів початкових класів – В.Гришунова, Н.Данилюк, А.Дідур, Л.Завальнюк, Л.Косовська, С.Поліщук, В.Яремчук; фізичного виховання – Е.Жданова, Л.Колосовська, В.Кузьмич, В.Мінькова, В.Шахов; фізико-математичного – Т.Васильєва, З.Дембіца, М.Лисак, Т.Мот; історико-філологічного – Л.Більовська, В.Бочорашвілі, В.Гіршик, Л.Мілешко, О.Наумець, В.Нечитайло [67]. У 1970 р. їх змінили І.Луговий, М.Дарманський, Л.Семиліт, Л.Карнаевич, Є.Гончар, Т.Плющ, А.Кринін, Л.Аніскін, Н.Скавронська, М.Шпетний, О.Коваленко [68].

Кращі студенти отримували також подяки, грамоти, цінні подарунки, грошові премії (див. табл. 2).

Практикувалася у закладі листівки-подяки батькам студентів-відмінників і активістів. Так, одну з них надіслали батькам Н.Юркової. У відповідь отримали лист вдячності, у якому, зокрема, йшлося про таке: “Шановний ректорат, партком, профком і комітет ЛКСМУ інституту! Ми одержали Ваш лист-подяку на адресу нашої доньки Наді. Дуже раді, що наша донька сумлінна у навчанні. Висловлюємо щирю подяку за те, що педагогічний колектив прикладає так багато зусиль, енергії у справі виховання наших дітей справжніми людьми комуністичного суспільства, допомагає їм оволодіти благородною професією учителя, щоб у майбутньому вони приносили якнайбільше користі любимій Батьківщині у справі виховання підрастаючого покоління” [69].

Інформації про кращих студентів регулярно вміщувалися на сторінках газети “Радянський студент” з тим, щоб популяризувати передовий досвід, спонукати їх товаришів до наслідування. Так, 5 березня 1970 р. студентка ІІ курсу українського відділу філологічного факультету Надія Пакулько розповіла про свою однокурсницю Лариси Мороз: “Невисока, струнка, непомітна, на перший погляд, соромлива дівчина. Та скільки чуйності в ставленні до товаришів, відповідальності, енергійності притаманно їй. Вона редагувала нашу стіннівку, неодноразово її замітки з’являлися в факультетській газеті, а в цьому році товариші довірили їй неабияке доручення – обрали членом профкому інституту. Людмила з вогником комсомольським взялась за справу... Люда ще й чудово навчається. Давайте погортаємо її магікул. Там все лише “відмінно”, навіть жодної четвірки. Старанно готується до кожного семінарського заняття, перечитує літературу, а скільки зошитів списаних вздовж і поперек конспектами! І так щодень, бо ж лише працею невтомною можна “штурму-

Таблиця 2. Інформація про заохочення студентів інституту

[11, спр. 270, арк. 162; спр. 356, арк. 203; спр. 853, арк. 58; спр. 1087, арк. 52; спр. 1214, арк. 51; 14, спр. 3, арк. 4; 24, табл. №22; 26, табл. №14-а; 37, табл. №22-а]

Рік	Кількість студентів, що одержали заохочення				
	всього	подяку	грамоту	цінні подарунки	грошові премії
1974-1975 н.р.	103	44	24	14	21
1975-1976 н.р.	110	92	6	12	-
1976-1977 н.р.	84	40	-	-	44
1977-1978 н.р.	124	44	48	14	18
1978-1979 н.р.	182	68	28	72	14
1981	192	45	43	35	69
1982	373	63	196	24	90
1983	130	53	11	-	66
1984	214	88	78	-	53
1985	324	59	-	-	265
1986	348	83	58	2	195
1987	125	26	26	-	73

вати” вершини знань, а це Люба пам’ятає завжди. Завжди уважна, вона помічає все. З нею можна поділитись всім, навіть найпотаємнішим. І вислухає, і добру пораду дасть, за все це і поважають її однокурсники” [70].

Кожного року проводився зліт студентів-відмінників навчання [71-73]. Перед учасниками зльоту виступали ті, хто вміло поєднував відмінне навчання з громадсько-корисною і науково-дослідною роботою. Так, у березні 1974 р. студент III курсу фізико-математичного факультету В.Гродник виклав своїх критерії визначення відмінника: “Відмінник. Яким він повинен бути? Які основні завдання, що стоять перед ним? Ці питання цікавлять всіх студентів. Відмінник повинен, в першу чергу, багато працювати самостійно, сумлінно готуватись до практичних і семінарських занять. Однак цього не досить, щоб називатись відмінником. Студент, який всі екзамени складає на “5” і не бере участі в житті інституту – це не відмінник. Голос відмінника повинні чути скрізь: у комсомольській і профспілковій роботі, у СНТ, в гуртках художньої самодіяльності і спортивних секціях. Від цього у великій мірі залежить успішність академгрупи. Роботу відмінників потрібно широко пропагувати, тоді й наслідки будуть вагоміші” [74]. Щоразу учасники зльоту приймали і публікували звернення до всіх студентів, у якому вони зобов’язувалися і водночас закликали своїх товаришів:

- бути активними борцями за утвердження комуністичних ідеалів;
- систематично і наполегливо оволодівати знаннями, любити обрану про-

фесію, формувати в собі високі якості радянського вчителя, свято виконувати безсмертний заповіт великого Леніна – вчитись комунізму;

- глибоко опановувати марксистсько-ленінською теорією – виховувати в собі ідейну переконаність, високу класову свідомість у боротьбі за комунізм;

- завжди бути готовим захищати рідну Батьківщину, виконувати обов'язки патріота-інтернаціоналіста, зміцнювати дружбу і братерство між народами СРСР, соціалістичних країн;

- бути гідним високого звання радянського студента, берегти і примножувати кращі традиції вищої школи, успішним навчанням, зразковою поведінкою і активною участю в громадській роботі, заслужити довіря і авторитет колективу рідного вузу, берегти і зміцнювати його матеріально-технічну базу;

- присвятити студентські роки вихованню в собі високих моральних якостей ширості, скромності, людяності, формування прекрасного, чесного та гуманного для щедрої віддачі своєму народові набутих знань і культури в ім'я збагачення його невмирущої духовної скарбниці [75].

Значна увага приділялася трудовій дисципліні. Досвід факультетів у цьому напрямку популяризувався. Наприклад, у квітні 1984 р. голова профбюро історичного факультету М.Вислянський у своєму повідомленні “У нашому кодексі – висока дисциплінованість”, опублікованому в інститутській багатотиражці, розповів про практику обліку і постійного контролю за відвідуванням занять студентами, введення в дію стенду “Трудова дисципліна”, де фіксувалися щомісячно пропуски занять на I–V-х курсах з поважних і без поважних причин. Велику роботу в цьому напрямку проводив студентський декан факультету, студент III курсу М.Колісник, а також член профбюро факультету студентка IV курсу С.Шклярчук [76].

Проводилися рейди гуртожитками та їдальнями під час навчальних занять. Результати роботи публікувалися в газеті “Радянський студент”. Наприклад, за результатами одного із таких заходів, який відбувся 25 листопада 1988 р., побачила світ стаття “Перебудовуємося. А як?”. Наведено окремі витяги з неї: “25 листопада рейдова бригада вирішила провести облік відвідування трьох факультетів – філологічного, педагогічного та фізико-математичного і зустрітися з “сачками” вирішили у гуртожитку, під час другої пари. По дорозі заглянули і в їдальню університету. Тут щоразу можна зустрітися з “відпочиваючими” студентами. На цей раз серед них були ... [тут і надалі автори навмисне пропустили 3 прізвища] (11 група філфаку), ... [пропущено 3 прізвища] (23 група філфаку). У гуртожитку №3, де проживають студенти фізико-математичного та педагогічного факультетів, одразу при вході зустріли ... [пропущено 2 прізвища], четвертокурсниць педагогічного факультету. У кімнаті №65 “на пару” залишилися ... [пропущено 2 прізвища] (4 курс, педфак). У гуртожитку №2 враження склалися таке, що занять немає. Чимало студентів ходять з кухонь у кімнати, перуть білизну. На кожному поверсі обов'язково один черговий, звільнений від занять. До речі, чому і хто дав дозвіл на таке право? Не виявили бажання піти на заняття ... [пропущено 2 прізвища] (31

група філологічного факультету). В багатьох інших знайшлися різні причини: кого відпустили, хто працює на будівництві нового гуртожитку” [77].

Регулярно в інститутській газеті публікували списки студентів, які склали сесію на “незадовільно”. Наприклад, за підсумками зимової сесії 1985 р. заборгованості мали 7 студентів історичного факультету, 8 – факультету підготовки вчителів початкових класів, 12 – філологічного факультету та ін. [78].

З другої половини 80-х рр. почали практикувати студентські “Суди честі”. Так, у травні 1985 р. розглядалася справа 33-ї російсько-англійської групи філологічного факультету, студенти якої пропустили 800 годин занять. Учасники суду постановили: “1. Позбавити відпустки із занять до кінця навчального року усіх без винятку студентів. 2. Переобрати старосту групи із занесенням догани. 3. Винести догану комсorghу із занесенням в облікову картку члена ВЛКСМ. 4. Призначити громадським куратором групи секретаря комсомольської організації інституту Сергія Бабія. 5. Позбавити групу права на самоврядування” [79].

Частину невстигаючих відрахували з інституту. Так, у 1966–1967 н.р. ряди студентів покинули 7 осіб [34, арк. 7], у 1968–1969 н.р. – 8 [80, арк. 7], у 1969–1970 н.р. – 11 [35, арк. 6-7], у 1971–1972 н.р. – 47, у 1972–1973 н.р. – 63, у 1973–1974 н.р. – 66, у 1974–1975 н.р. – 94 [36, арк. 5], у 1975–1976 н.р. – 64 [11, спр. 270, арк. 158-159], у 1976–1977 н.р. – 41, у 1977–1978 н.р. – 46 [11, спр. 356, арк. 198-199], у 1978–1979 н.р. – 44, у 1979–1980 н.р. – 55 [11, спр. 497, арк. 89], у 1981–1982 н.р. – 36, у 1982–1983 н.р. – 50 [11, спр. 853, арк. 16], у 1983–1984 н.р. – 45 [81, арк. 29], у 1984–1985 н.р. – 44 [11, спр. 1087, арк. 12], у 1985–1986 н.р. – 63, у 1986–1987 н.р. – 103 (у т.ч. 72 студенти заочної форми навчання) [11, спр. 1214, арк. 12].

Низькою була успішність студентів-філологів з Узбецької РСР. Перша група майбутніх вчителів російської мови прибула до Кам’янець-Подільського у складі 25 осіб в 1967 р. [11, спр. 158, арк. 105]. Така ж кількість узбецьких юнаків і дівчат вступала до інституту і в наступні роки. З ними велась щоденна цілеспрямована навчальна, методична, наукова та виховна робота. До вступу у виш переважна більшість узбеків не володіла російською мовою, або у кращому випадку мала бідний лексикон [33, спр. 128, арк. 41]. Протягом перших тижнів навчання на I курсі вони писали диктант і твір, перевірялась техніка читання і відповідно до виявлених наслідків розроблялися форми і методи індивідуальної роботи з ними. В процесі навчання, особливо з таких дисциплін, як практикум російської мови і літератури, основна увага приділялася виробленню у студентів навичок грамотного усного мовлення і культури письмової мови. Викладачі проводили з ними словникову роботу. З II курсу розпочиналося вивчення теоретичних дисциплін мовознавчого і літературознавчого циклів, викладання яких велось з урахуванням специфіки роботи зі студентами-узбеками [11, спр. 158, арк. 108].

Як свідчать офіційні джерела, низка студентів навіть на IV і V курсах мали дуже слабку мовну підготовку, недостатньо знайомилися з творами художньої

літератури, погано були обізнані з монографічними виданнями, присвяченими питанням мово- і літературознавства. З року в рік рівень успішності студентів з Узбецької РСР залишався низьким. Так, у 1973 р. із 115 студентів зимову екзаменаційну сесію на “відмінно” і “добре” склали лише 39 студентів (28,7% від загальної кількості). Абсолютна успішність на I курсі становила 80%, на II – 78,8%, на III – 80,2%, на IV – 78,9%, на V курсі – 90,5% [11, спр. 158, арк. 111]. Мали місце порушення трудової та навчальної дисципліни, зокрема пропуски занять без поважних причин. Так, лише в лютому-травні 1973 р. студенти I курсу пропустили 663 години [11, спр. 158, арк. 95].

Заради справедливості зазначимо, що чимало студентів з Узбекистану ні в чому не поступалися подолянам. Більше того, подавали приклади сумлінного навчання і глибоких знань, з великим ентузіазмом брали участь у різноманітних заходах інституту, а це, у свою чергу, дозволяло їм всебічно готуватися до майбутньої вчительської діяльності та розвивати свої природні здібності і таланти [8, с. 122].

Особлива увага зверталася на організацію самостійної роботи студентів як “засобу міцного засвоєння знань і вироблення умінь та навичок в опрацюванні наукової літератури, планування роботи, тощо” [10, спр. 244, арк. 30].

Значна робота проводилась щодо покращення навчального і виховного процесу студентів молодших курсів, виховання в них почуття відповідальності за наслідки навчання, формування навичок і умінь наукової організації самостійної роботи.

Традиційним стало проведення урочистих зборів студентів усіх курсів 1 вересня і посвята першокурсників у студенти з врученням їм студентського квитка, залікової книжки [12, арк. 28]. Як правило, такі свята проводилися на інститутському стадіоні. Студенти I курсу виголошували “Клятву Першокурсника”: “У цю відповідальну хвилину вступу до сім’ї радянського студентства я, студент першого курсу Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського, перед лицем своїх викладачів і товаришів по навчанню клянусь беззавітно відстоювати інтереси партії і народу, бути активним борцем за утвердження комуністичних ідеалів. Клянусь систематично і наполегливо оволодівати наукою, любити обрану професію, формувати в собі високі якості радянського вчителя, свято виконувати безсмертний заповіт великого Леніна – вчитись комунізму. Клянусь бути гідним високого звання радянського студента, берегти і примножувати кращі традиції вищої школи, успішним навчанням, зразковою поведінкою і активною участю в громадській роботі заслужити повагу, довіру і авторитет серед колективу рідного вузу, берегти і зміцнювати його матеріальну базу. Клянусь молодістю, честю своєю, клянусь виконувати покладені на мене обов’язки, щоб виправдати високе звання радянського студента! Клянусь жити і вчитись по-ленінськи! На знак нерушимості цієї клятви я перед оповитим славою прапором клянусь!” [82].

Вручались першокурсникам і вітальні листівки, в яких містилися побажання “систематично і глибоко оволодіва[ти] марксистсько-ленінською теорією,

знаннями з обраної спеціальності, підвищу[вати] свій ідейно-політичний, науковий і культурний рівень, бу[ти] прикладом комуністичного ставлення до праці, гідним звання студента радянського вузу. ...Пам'ята[ти] [про] обра[ну] одну з найбагородніших професій – вчителя і вихователя молодого покоління борців за комунізм!” [83].

Святкування продовжували на факультетах, де першокурсників знайомили з традиціями, специфікою факультетів, їх науково-педагогічними кадрами, кабінетами та ін. Проведення таких заходів було важливим заходом виховання у студентів почуття любові до свого закладу, факультету, обраної професії [84, с. 63]. У перший день занять першокурсникам читалися лекції: про партійного і державного діяча В.П.Затонського, ім'я якого носив інститут, “Радянський учитель і його роль в суспільстві” [10, спр. 208, арк. 29], проводився Ленінський урок “Ленін. Мир. Діти” [85].

Традиційно до Дня знань приурочувався вихід чергового номера “Радянського студента”, де публікувалися, зокрема, замітки новоспечених студентів. Так, у 1969 р. студентка I курсу філологічного факультету О. Доманішевська розповідала: “Уже вдруге вступаю на філфак педагогічного. От тепер можу назвати себе студенткою. Четвірка і три п'ятірки на вступних іспитах відкрили для мене двері вузу. Ні з чим незрівняне почуття здійснення мрії зараз в мене. Адже про роботу літератора мрію вже давно. Хіба може бути щось більш благородне, ніж прищеплювати любов до прекрасного! Пригадую свою шкільну вчительку Іскру Сергіївну Брик. Ким тільки не стали мої однокласники, які тільки життєві шляхи собі не обрали, але кожний з них вдячний їй навічно за те, що вона змогла знайти і показати незвичайне в звичайному, за рядками віршів, сторінками прози – великі думки і почуття. Через чотири роки і я маю викладати її предмет в якійсь школі. І, якщо зможу бути схожою на неї, то їй мені будуть вдячні мої учні, а це ж мало не найприємніше в житті: люди тобі вдячні. Та поки що я тільки студентка. І в інститут прийшла набувати професію, для якої необхідно так багато знань. Ще ніколи не приступала до занять з таким радісним почуттям. Хоч це не тільки в мене. Мабуть, в кожного, хто вперше іде на вузівську лекцію, такий настрій” [86].

Публікувалися і вітальні слова старшокурсників. Так, у 1965 р. студент IV курсу факультету педагогіки і методики початкового навчання О. Ситник, звертаючись до першокурсників, наголосив: “Сьогодні, ви вперше переступити поріг інституту вже не абітурієнтами, а повноправними членами дружньої студентської сім'ї. В інституті створені всі умови, щоб ви могли стати висококваліфікованими педагогами. До ваших послуг світлі аудиторії, лабораторії і кабінети, бібліотека і читальний зал... Фізично загартовуватись ви можете на стадіоні і в спортзалах, на секціях волейболу та баскетболу, гімнастики, легкої атлетики та багатьох інших... Попадете ви і в наукові студентські гуртки, де поглибите набуті знання... Багато цікавого і захоплюючого чекає на вас в інституті. Тут ви знайдете друзів – вірних і безкорисливих, тут розкриються всі ваші здібності, всі ваші таланти. Тільки не стійте осторонь бурхливого

студентського життя, дбайте про всебічний розвиток своєї особистості, будьте активістами громадсько-корисної роботи... Здавна славиться наш інститут колективом художньої самодіяльності, який в минулому навальному році зайняв перше місце на міському огляді. Збережіть цю славу традицію! Відвідайте гуртки художньої самодіяльності, які вам найбільш подобаються: танцювальний, хоровий, драматичний, художнього слова... Вільно і впевнено входьте в ритм молодіжного колективу, щоб завжди горів у ваших серцях немеркнучий вогник комсомольського запалу! Ласкаво просимо в сім'ю студентську" [87].

На кожному факультеті щорічно розроблялися детальні плани роботи з першокурсниками, в яких передбачалися такі організаційні та методичні заходи, як ознайомлення першокурсників з історією інституту, структурою вишу, факультету, навчальними планами, особливостями навчально-виховної роботи у виші, прикріплення найбільш досвідчених викладачів до академгруп, призначення старости, проведення групових комсомольських та профспілкових зборів, складання та затвердження планів політико-виховної роботи в групах, зустрічі з видатними людьми, передовими вчителями, старшокурсниками, екскурсії до музею трудової слави інституту, державного музею-заповідника тощо [11, спр. 356, арк. 46; 33, спр. 11, арк. 62].

З першокурсниками проводилися бесіди, їм читали лекції світоглядного, організаційного і методичного характеру: "Основи законодавства Союзу РСР, союзних республік про народну освіту", "Розвиток вищої школи в країні і республіці на основі Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про заходи по дальшому вдосконаленню вищої освіти в країні", "Про права і обов'язки радянських студентів", "Як В.І.Ленін працював з книгою", "Про роботу з спеціальною літературою", "Як слухати і конспектувати вузівську лекцію", "Як готуватись до практичних і семінарських занять", "Як конспектувати рекомендовану літературу", "Про роботу над першоджерелами з історії КПРС", "Як самостійно працювати над вузівським підручником, монографією, історичним документом", "Мета і завдання наукового студентського гуртка", "Як правильно використати вільний час" тощо [12, арк. 29]. Працівники бібліотеки знайомили новачків з основами бібліотекознавства і бібліографії, з правилами користування каталогами, бібліографічними покажчиками і довідниками, проводили бібліографічні огляди найновіших видань [11, спр. 208, арк. 30].

Загалом, основним місцем самостійної роботи студентів всіх курсів були навчальні кабінети, лабораторії, бібліотека та її підрозділи на факультетах і в гуртожитках. У навчальних кабінетах, книгосховищі і читальному залі зосереджувалася достатня кількість навчальної і монографічної літератури, наукових і методичних періодичних видань, посібників. Вони працювали з 14.00 до 22.00 год. Упродовж 1960–1961 н.р. в кабінетах вишу зафіксовано 52415 відвідувань [10, спр. 244, арк. 31], у 1961–1962 н.р. – 56860 [9, спр. 259, арк. 23], у 1962–1963 н.р. – 48867 [10, спр. 275, арк. 97] і т.д.

Студентів залучали до складання бібліографії, виготовлення наочності, підготовки тематичних виставок тощо. Для з'ясування ефективності самостійної роботи молоді викладачі перевіряли їхні формуляри у кабінетах, читальних залах, бібліотеці. Перевірка відбувалася і на практичних заняттях, консультаціях. Від студентів вимагалися чіткі, продумані конспекти опрацьованої літератури. У навчальних кабінетах практикувалося щоденне чергування викладачів – з 17.00 до 21.00 год. [33, спр. 39, арк. 66-68].

Практикувалися й інші форми контролю за самостійною роботою: короткочасне (3-5 хв.) опитування попереднього матеріалу на початку лекції, колоквиуми з провідних дисциплін, насамперед з тих, що виносилися на екзаменаційну сесію, контрольні роботи по поточному матеріалу, перевірки завдань, визначених для самостійного опрацювання, індивідуальні бесіди з студентами під час консультацій, виклики окремих з них на консультації, засідання кафедр, особливо тих, хто мав пропуски занять. Певну допомогу в організації самостійної роботи студентів надавала комсомольська організація, яка використовувала “Комсомольський прожектор”, “Блискавки”, “Бюлетені”, пресу [33, спр. 11, арк. 63].

Свої особливості у проведенні самостійної роботи були на факультеті фізичного виховання. Це було пов'язано з тим, що в другій половині робочого дня проводилися навально-тренувальні заняття. Через недостатню матеріальну базу, особливо в осінньо-зимовий період, вони відбувалися в різні дні і години упродовж тижня. Такі умови створювали певні труднощі для самостійної роботи молоді в межах факультету. Ускладнювалося проведення групових консультацій, оскільки частина студентів групи знаходилася на тренуванні. Виходячи з цього, цей вид роботи вимушено проводили в межах спеціалізації студентів-спортсменів. Відповідальність за це поклали на тренерів і окремих викладачів [88, арк. 9].

Організація самостійної роботи на спеціальності “Музика і співи” теж випадала із загальної схеми. Такі дисципліни, як диригування та читання хорових партитур, спеціалізований інструмент, додатковий інструмент, постановка голосу, хорове оранжування вивчалися молоддю індивідуально. Викладачі в спеціальних журналах фіксували, як студент працював самостійно, давали відповідне домашнє завдання, оцінювали якість виконання [12, арк. 26].

Значну роль у професійно-педагогічній підготовці майбутніх вчителів відігравала педагогічна практика. Студентство усіх курсів проходило безвідривну педпрактику у школах міста. До кожного класу прикріплювалися по 2-5 осіб [10, спр. 275, арк. 44]. Під час практики вони відвідували уроки вчителів з фахових предметів, разом з методистами аналізували їх. При цьому зверталась увага на засоби та конкретні прийоми, якими вчителі організовували учнівський колектив, добивалися активної і свідомої роботи кожного учня в засвоєнні навчального матеріалу. Вчителі залучали студентів до виготовлення наочних посібників для уроків, конкретних настанов для проведення лабораторних робіт. Склалися поурочні плани з фахових дисциплін, нада-

валася допомога вчителям у проведенні практичних занять з учнями (з фізики, математики, анатомії, фізичного виховання). Студенти четвертих курсів керували роботою предметних гуртків (фізики, математики, фото-, радіо-, літератури) та спортивними дитячими секціями, проводили літературні, фізичні, математичні вечори, вікторини, олімпіади, екскурсії на виробництво, в музеї, культпоходи в кіно тощо.

Велика робота була проведена студентством в справі покращення успішності в школах міста, зокрема щодо допомоги відстаючим учням. Обов'язком кожного студента було допомогти одному-двом школярам ліквідувати прогалини в знаннях зі свого предмету [10, спр. 244, арк. 45]. Майбутні учителі знайомились також з веденням класної документації (класного журналу, щоденника, табелів успішності, особових справ, звітів, психолого-педагогічних характеристик учнів) [10, спр. 275, арк. 44].

Студенти других курсів працювали загоновими вожатими, помічниками класних керівників та вчителів у V–VIII класах, проводили значну позакласну роботу: колективні бесіди на виховних годинах й індивідуальні бесіди, різноманітні піонерські збори, збори дружини, випуск газет, бюлетенів, походи по рідному краю, зустрічі з робітниками, колгоспниками, учасниками Великої Вітчизняної війни, членами бригад комуністичної праці, організували спортивно-масову роботу. Практиканти зустрічалися з батьками, приділяли увагу організації трудового виховання учнів.

Навчальна педагогічна практика завершувалася організацією в інституті піонерського свята та педагогічної виставки, в організації яких брали активну участь студенти і керівники практики. На святі і виставці були присутніми також представники піонерії, піонервожаті і вчителі з усіх шкіл міста [10, спр. 275, арк. 44].

Студенти передвипускних і випускних курсів проходили виробничу педагогічну практик, якій передувала відповідна підготовка, зокрема, проводилися лекційні, семінарські та практичні заняття, у ході яких використовувався метод моделювання умов діяльності вчителя, створення різних педагогічних ситуацій, формувалися різні педагогічні задачі і відбувався колективний пошук засобів досягнення мети. Зокрема, на випускних курсах проводилися спецсемінари “Робота в школі”, “Методика виховної роботи в школі”, “Профорієнтаційна робота в школі”, “Робота в групах продовженого дня, в класах школи-інтернату, в пришкільних інтернатах”, “Зміст, форми і методи роботи вихователя групи продовженого дня, школи-інтернату, пришкільного інтернату” [11, спр. 356, арк. 107-108; 26, арк. 67]. Вагоме місце займали дидактичні та ділові ігри, які допомагали студентам набувати відповідних знань, умінь та навичок [14, спр. 355, арк. 1-2].

До початку практики студенти виготовляли наочні посібники для роботи в школі. Так, на історичному факультеті регулярно організувалися виставки об'ємних посібників. Вони мали велике пізнавальне значення. Їх відвідували не лише студенти і викладачі вишу, але й вчителі Хмельницької, Житомирської,

Тернопільської областей, які проходили перепідготовку при інституті. Добре була підготовлена практика і на інших факультетах, студенти яких також виготовляли різноманітні посібники. Ними поповнилися кабінети шкіл, в яких проводилась практика, а також кабінети підшефних шкіл [12, арк. 60].

В інститутській газеті “Радянський студент” регулярно публікувалися замітки студентів-практикантів, яким належало спробувати себе в умовах школи. Поділилася із читачами своїми роздумами і студентка філологічного факультету Р.Сухіна: “Ось-ось розпочнеться педагогічна практика. І кожного з нас тривожать майже однакові думки: “Якою вона буде, оця перша педпрактика? Що перше скажу дітям в класі? Чого нового навчу їх?”... Тривоги, тривоги. Вони як хвиля б’ють об береги життя і народжують у серці нашому безліч переживань і надій. А скільки їх на шляху майбутнього вчителя? Багато, багато. Ще не відомо, ким ти будеш для своїх учнів: чи тільки вчителем, чи може, більше – старшим другом, чи принесеш для дітей не тільки знання мови або математики, а сонце в очах і тепло посмішки, що так потрібне дітям... І знову – роздуми, тривоги. Ще б пак: перша педагогічна практика! Якось і радісно, і страшно, і цікаво. Це ж перші кроки педагогічної діяльності. Вони, напевне, будуть схожі на невпевнені кроки дитини, яка вчиться ходити. Але нічого – перше все таке: невпевнене, несміливе... Незабаром я і мої друзі підемо до школи, до гамірливої дівчачої. Окрім конспектів уроків і підручників, ми захопимо з собою частину сонця, багато тепла і чудовий настрій” [89].

Перед початком практики на факультетах відбувалися настановчі конференції, на яких студенти детально знайомилися з програмою, документацією, завданнями на період практики, одержували контрольні завдання для спостереження за навчально-виховним процесом у школі, зокрема, за тим, як на уроках розв’язуються проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів, впроваджуються проблемне та програмоване навчання, технічні засоби тощо [11, спр. 356, арк. 99]. У кожну школу направлялась така кількість студентів, яка створювала б сприятливі умови для виконання всіх завдань педпрактики і не заважала б проведенню шкільного навчального процесу. Уроки проводились на належному теоретичному і методичному рівні, з використанням технічних засобів, наочних посібників, застосуванням різноманітних методів і прийомів. В підсумку з’ясувалося, що переважна більшість практикантів виявляла добрі знання програмового матеріалу і належну підготовку з методики, зокрема щодо проведення різнотипних уроків та застосування різних прийомів і методів викладання навчального матеріалу. Кожен урок, заняття в групі продовженого дня, позакласний захід старанно готувались, конспекти відшліфовувались, уроки оснащувалися необхідними наочними посібниками [11, спр. 208, арк. 62].

В школах студенти-практиканти були членами колективу, брали участь у засіданнях педагогічних рад, предметних комісій, проведенні профзборів, зборів батьків, займалися оформленням певної частини шкільної документації, працювали з батьками тощо [10, спр. 244, арк. 47]. Виконуючи обов’язки

класних керівників, організовували вечори, бесіди, диспути, читацькі конференції, усні журнали тощо. Виховні години мали різноманітну тематику: “Учись в комуністів, як жить для народу”, “Комсомол – вірний помічник Комуністичної партії”, “Життя Миколи Островського – подвиг”, “БАМ – будова віку”, “Наше місто в 10-ій п’ятирічці”, “Ніхто не забутий, ніщо не забуто”, “Герої живуть поряд”, “Легендарна і непереможна”, “Моя майбутня професія”, “Творчість П.І. Чайковського”, “Культура поведінки учнів”, “Ленінград – колыска революції”, “Моя Батьківщина – Радянський Союз”, “Мамині руки”, “Професії наших батьків”, “Вінок Кобзареві”, “Олімпійські ігри” тощо. Студенти проводили екскурсії по місцях революційної та бойової слави, на підприємства міста, допомагали в організації та проведенню всесоюзного маршу “Ми вірна зміна твоя, комсомол!” [11, спр. 356, арк. 103].

Проводились зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни, передовиками виробництва. Практиканти готували учнівські колективи до оглядів художньої самодіяльності, конкурсів бальних танців, суспільно-корисної праці. Студенти факультету фізвиховання проводили спортивні свята, змагання з легкої атлетики, волейболу, ручного м’яча, настільного тенісу, гімнастики тощо. Майбутні вчителі допомагали піонерській і комсомольській організаціям, проводили Ленінські уроки, уроки мужності, читали лекції, сприяли кращій діяльності шкільних кімнат і музеїв В.І.Леніна, революційної, бойової і трудової слави, кутків природи, гуртків за інтересами [11, спр. 208, арк. 63; спр. 400, арк. 64; 33, спр. 128, арк. 29-30; 12, арк. 62; 25, арк. 63].

Відгуки шкіл, громадськості та характеристики на студентів з місця роботи свідчили про те, що до самостійної роботи в школі студенти у переважній більшості були підготовлені. Багато характеристик студентів закінчувалися проханням направити конкретних осіб після закінчення вишу на роботу в школи, де вони проходили педпрактику. Ось уривок з відгуку на роботу студентки Л.Ціцій, яка практикувалася у Пижівській 8-річній школі Новоушицького району Хмельницької області: “Теоретичний матеріал знає добре, гарно володіє методикою викладання, точно і сумлінно виконує вказівки дирекції школи. Читає методичну літературу і використовує на уроках, старанно готується до проведення уроків, широко використовує наочність, технічні засоби. Уроки проводить жваво, урізноманітнює методи і форми викладання, активізує клас. Відвідує уроки досвідчених учителів і все краще переймає. Багато працює з учнями в позакласний час, проводить вечори цікавої математики та фізики. Приймає активну участь у суспільно-корисній роботі” [33, спр. 11, арк. 46], [89].

Педагогічну практику підсумовували захист звітної документації і підготовка практикантами реферату на методичну тему з наступним його обговоренням на підсумковій науково-практичній конференції. У рефератах використовували власний досвід роботи у школі, узагальнювали досягнення вчителів, до яких були прикріплені. Конференція закінчувалась виставкою, на яку студенти представляли виготовлені ними в школі наочні прилади, розробки

окремих тем і уроків, описи виконаних заходів, щоденники, альбоми, роздавальний дидактичний матеріал, макети об'ємних посібників [19, арк. 64].

Результативність педагогічної практики на випускних і передвипускних курсах зафіксована в таблиці 3.

Таблиця 3. Інформація про результати педагогічної практики студентів випускних і передвипускних курсів (60–70-ті рр. XX ст.)

[10, спр. 244, арк. 48-50; спр. 275, арк. 50, 52-55; спр. 293, арк. 27-28; 25, спр. 11, арк. 43-44; спр. 128, арк. 31-32; 10, спр. 60, арк. 36-37; спр. 270, арк. 74; спр. 356, арк. 104; 27, арк. 44-45, 48-49; 72, арк. 54, 56-57; 35, арк. 31; 30, арк. 36; 29, арк. 67; 11, арк. 63; 19, арк. 64]

Навчальний рік	Факультет	Кількість студентів, які одержали оцінку							
		на передвипускних курсах				на випускних			
		“відмінно”	“добре”	“задовільно”	“незадовільно”	“відмінно”	“добре”	“задовільно”	“незадовільно”
1960/61	фізико-математичний	-	-	-	-	64	18	3	-
	історико-філологічний	-	-	-	-	15	28	7	-
	фізичного виховання	-	-	-	-	34	16	4	-
1962/63	фізико-математичний	37	56	8	-	89	72	11	-
	історико-філологічний	25	16	9	-	67	36	-	-
	фізичного виховання	18	20	3	-	22	19	5	-
1963/64	фізико-математичний	45	58	12	-	65	35	12	-
	історико-філологічний	22	25	1	-	37	11	2	-
	педагогіки і методики початкового навчання фізичного виховання	24	22	1	-	37	7	-	-
1965/66	фізико-математичний	50	40	4	-	20	25	1	-
	історико-філологічний	54	34	3	-	62	24	1	-
	педагогіки і методики початкового навчання фізичного виховання	22	17	-	-	29	11	-	-
1966/67	фізико-математичний	93	24	-	-	31	12	-	-
	історико-філологічний	87	50	4	-	73	12	-	-
	педагогіки і методики початкового навчання фізичного виховання	12	26	3	-	20	22	1	-
		15	36	-	-	21	17	1	-

Навчальний рік	Факультет	Кількість студентів, які одержали оцінку							
		на передвипускних курсах				на випускних			
		“відмінно”	“добре”	“задовільно”	“незадовільно”	“відмінно”	“добре”	“задовільно”	“незадовільно”
1968/69	історичний	12	37	2	-	30	20	-	-
	філологічний	42	30	4	-	84	14	-	-
	фізико-математичний	88	34	-	-	103	22	-	-
	фізичного виховання	42	47	2	-	46	15	-	-
	підготовки вчителів початкових класів	17	32	-	-	27	25	-	-
1969/70	історичний	21	27	4	-	24	25	-	-
	філологічний	31	16	3	-	60	12	1	-
	фізико-математичний	40	10	-	-	109	9	1	-
	фізичного виховання	43	32	3	-	64	24	3	-
	підготовки вчителів початкових класів	29	18	1	-	42	6	-	-
1971/72	історичний	30	35	5	-	27	28	8	-
	філологічний	56	38	11	-	65	35	5	-
	фізико-математичний	35	19	1	-	87	45	5	-
	фізичного виховання	56	47	10	-	37	28	1	-
	музично-педагогічний	18	7	-	-	20	-	-	-
1972/73	історичний	31	41	-	-	36	30	3	-
	філологічний	72	38	5	-	80	13	9	-
	фізико-математичний	67	25	4	-	60	34	2	-
	фізичного виховання	31	37	7	-	51	29	12	-
	музично-педагогічний	15	5	-	-	15	10	-	-
1973/74	історичний	31	37	4	-	45	22	2	-
	філологічний	51	55	6	-	73	34	7	-
	фізико-математичний	57	35	2	-	63	23	3	-
	фізичного виховання	45	28	8	-	33	35	8	-
	музично-педагогічний	18	10	1	-	13	7	4	-
1974/75	історичний	19	45	6	-	35	35	2	-
	філологічний	54	51	10	1	56	49	10	3
	фізико-математичний	96	49	5	-	62	31	-	-
	фізичного виховання	52	28	1	-	34	35	12	-
	музично-педагогічний	19	11	3	-	21	6	3	-
1975/76	історичний	24	31	5	-	30	34	1	-
	філологічний	65	52	5	-	62	45	5	-
	фізико-математичний	74	51	-	-	112	46	1	1
	фізичного виховання	49	24	5	-	43	37	5	1
	підготовки вчителів початкових класів	25	6	1	-	37	11	1	-

Значна увага у виші приділялася професійному педагогічному вихованню майбутніх вчителів. Традиційними стали бесіди викладачів кафедри педагогіки і психології зі студентами перших курсів про педагогічну професію, майстерність вчителя, його роль у суспільстві [11, спр. 400, арк. 111]. З метою професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів у групах організовувалися огляди педагогічних журналів “Начальная школа”, “Початкова школа”, “Народное образование”, “Вожатый”, газет “Учительская газета”, “Радянська освіта”, “Комсомольская правда”, “Пионерская правда”, “Юный ленинец”, “Зірка” [91, арк. 152]. Традиційними стали зустрічі старшокурників з першокурниками, у ході яких випускники “передавали естафету молодшим” [91]. На всіх факультетах проводилися бесіди про педагогічну етику, педагогічний такт і культуру поведінки майбутніх вчителів, читалися лекції “Педагогічна інтуїція і педагогічний такт учителя” [11, спр. 356, арк. 153].

Організовувалися зустрічі з майстрами педагогічної справи. Для цього на історичному факультеті було створено клуб “Зустрічі з професією” (керівник – старший викладач Б.М.Кушнір). Студенти інституту зустрічалися з вчителями історії Великодержальської середньої школи (СШ) Шумського р-ну Тернопільської області М.А.Маринюком, вчителькою фізичного виховання Путильської СШ Чернівецької області О.В.Мельник, заслуженим вчителем УРСР, вчителем Заліщицької СШ Тернопільської області О.С.Туром, з учителем історії Мізоцької СШ Здолбунівського р-ну Рівненської області Ю.Ф.Хабатюком, вчителями української мови і літератури Старокостянтинівської СШ №2 В.І.Ніколайчук, Теофіпольської СШ Г.Л.Осецькою, педагогами середніх шкіл м.Хмельницького Ю.Г.Шмідтом, Ю.Т.Коробком, А.А.Немцовим, м.Кам’янець-Подільського – С.М.Баценком, З.Г.Укупник, В.О.Івашковою, В.Я.Карасевичем, Л.І.Хімічем, С.М.Ледньовою, М.М.Федоровою, В.І.Козловою, Т.І.Пальцун, О.В.Кукрицькою, П.М.Ногачевською, Г.П.Романюк, Н.І.Плешаковою, М.Т.Подченкоком, Л.А.Ореховою, С.М.Корнійчуком, Т.В.Романюк, М.П.Кіщенкою, В.І.Котлярем, Т.Г.Коршун та ін. [11, спр. 270, арк. 105; спр. 356, арк. 153; спр. 400, арк. 112], [93, с. 20].

Системі професійного виховання сприяв і такий вид роботи як шефство студентів над окремими класами. Студенти факультету підготовки вчителів початкових класів виступали колективними вожатими жовтенятських груп. У Кам’янець-Подільській СШ №8 вони організували танцювальний колектив, гуртки “Умлі руки”, “Цікава грамати́ка”, “Цікава математи́ка”. В дитячому садку “Золота рибка” допомагали вихователям у проведенні занять, вивчали психологічні особливості дошкільнят, набували умінь працювати з ними [11, спр. 356, арк. 154]. У підшефній школі с.Привороття провели “Тиждень музики” [11, спр. 270, арк. 106]. Крім того, вони допомагали викладачам кафедри педагогіки і методики початкового навчання проводити соціологічні дослідження у міській початковій школі №12 [11, спр. 356, арк. 155].

Студенти філологічного факультету проводили шефську роботу в піонерських загонах СШ №5 і Довжоцької СШ. Загонові вожаті організували цікаві

бесіди, культпоходи в кіно, вивчали історичні пам'ятки міста, допомагали готувати піонерські збори, свята, концерти, виховні години [11, спр. 270, арк. 106].

Істфаківці випробували свої професійні здібності в шефстві над семикласниками СШ №1, учнями школи-інтернату №2. Майбутні вчителі історії відвідували школи, допомагали учням не лише добре навчатися, а й цікаво, змістовно відпочивати. Вони провели бесіди за матеріалами з'їзду КПРС, з історії міжнародного жіночого руху, до свята Радянської армії і Дня Паризької Комуні, розповіли про Луїса Корвалана і Спартака, обговорили кінофільм “Звезда пленительного счастья” (про декабристів), організували екскурсію на виставку картин художника В.Розвадовського, провели бесіди про творчість І.Рєпіна, тиждень музики тощо [11, спр. 270, арк. 106]. У Нігинській СШ організували фестиваль “Діти різних народів” [11, спр. 735, арк. 13], у Маківській СШ обладнали куток радянсько-болгарської дружби [94].

Студенти фізмату в школі-інтернаті №1 та СШ №3 у 1977–1978 н.р. провели конкурс “Нумо ж, хлопці!”, “Нумо ж, дівчата!”, диспут “Кого я вважаю своїм товаришем?”, “Мій ідеал” [11, спр. 356, арк. 155]. Крім того, вони допомагали у роботі заочної фізико-математичної школи, проводили екскурсії старшокласників у фізичні лабораторії інституту [11, спр. 270, арк. 106].

Активну спортивно-масову роботу проводили студенти факультету фізичного виховання: допомагали сільським і міським школам організувати змагання з легкої атлетики, волейболу, баскетболу, гімнастики, спортивні конкурси тощо [94, арк. 12]. В Рахнівській СШ вони провели атеїстичний вечір, виступали з концертами художньої самодіяльності в СШ №8, 9, 13, проводили тематичні вечори з показом акробатичних і гімнастичних вправ [11, спр. 356, арк. 155].

Мали місце й інші приклади співпраці студентської молоді і шкіл. Зокрема, у 1979 р. студенти інституту – учасники XI Всесвітнього фестивалю молоді і студентів на Кубі, побували майже в усіх школах району, поділились враженнями про “Острів свободи”. Тепло зустрічали студентів учні шкіл Жванця, Голоскова, Оринина, Гуменців, Гаврилівців. Студенти не тільки розповідали учням про фестиваль, але й провели підготовку до створення танцювальних колективів у ряді шкіл. Успішно діяв танцювальний гурток в Довжоцькій СШ.

Тоді ж лектори-комсомольці прочитали у сільських школах більше 140 лекцій (“Ленінський комсомол – бойовий помічник парії”, “Героїчний шлях комсомолу”, “Життя – подвиг (із сторінок біографії М.Островського)”, “Юні герої Хмельниччини”, “Кам'янець-Подільський у Х п'ятиріччі”, “Кам'янець-Подільський в 3-му році Х п'ятирічки”, “Книги Л.І.Брежнєва “Мала земля” і “Відродження” – про роль молоді в комуністичному будівництві” та ін.) [94].

У 1961 р. молодь вишу взяла шефство над піонерським клубом “Дружба”, у складі якого працювали гуртки – танцювальний, драматичний, фотографічний та ін. Начальником штабу клубу працював студент фізико-математичного факультету С.Мельничук [96]. У 1977 р. відкрився дитячий клуб “Ровесник”, шефство над яким взяли студенти факультету підготовки вчителів початкових класів Г.Прокопів, Л.Гоцуляк, Г.Сенчук, Т.Писаренко, Т.Власик [93, с. 19].

Під час зимових канікул студенти відвідували рідні школи, де брали участь у зустрічах випускників з старшокласниками, запрошували вступати до педагогічного інституту. У 1978–1979 н.р. випускники всіх факультетів підтримали ініціативу студентів фізмату Ніжинського ордена Трудового Червоного Прапора педагогічного інституту ім. М.В.Гоголя – “Всією групою – на роботу в сільську школу”. Було проведено відповідні збори, на яких юнаки і дівчата дали alma mater своє тверде слово піти учителювати на село [26, арк. 113].

Традиційним було проведення Тижнів педагогічної майстерності, у ході яких організовувалися конкурси між групами і курсами на краще знання теорії і практики учительської справи. Змагання завершувалися загальноінститутським конкурсом і встановленням переможця для участі в республіканських та всесоюзних змаганнях [16, арк. 18]. Нерідко вони проводилися у тісній співпраці з колективами провідних вищих навчальних закладів, зокрема Полтавським педінститутом ім. В.Г.Короленка, кращими школами і вчителями регіону [97].

З 1975 р. функціонували педагогічні загони по роботі з важковиховуваними підлітками у складі 50 студентів з різних факультетів. Для керівництва роботою загону створювався штаб із 7 осіб (першим начальником штабу був студент історичного факультету Б.Шпигель) [11, спр. 270, арк. 75]. На кожному факультеті було відділення цього загону. Наприклад, на факультеті підготовки вчителів початкових класів у 1985 р. діяли педзагони “Пошук”, “Дошкільний”, “Вихователь, вожатий, учитель”, які працювали в різних школах міста і району. Особливо відзначилися студенти І.Білявська, І.Кушнір, Н.Левкович, Л.Довганюк, І.Латник та ін. [93, с. 19]. Основним їх завданням було проведення індивідуальної профілактичної виховної роботи з хлопчиками, схильними до правопорушень. За кожним студентом закріплювали підлітка, який стояв на обліку в дитячій кімнаті міліції. Весь процес роботи члена педзагону з підопічним фіксувався у спеціальних картках обліку виховної роботи. Було проведено низку рейдів з виявлення і усунення безнаглядності дітей [11, спр. 356, арк. 106]. 5-6 підлітків щорічно включали до складу студентських будівельних загонів, де упродовж літа вони працювали і виховувалися під наглядом своїх старших шефів. Загони завжди працювали в тісному контакті з працівниками міської дитячої кімнати міліції [37, арк. 37-38].

Студентська молодь брала активну участь у літніх навчальних практиках. Щорічно влітку с проходилася піонерська практика, якій передувала підготовча робота. На всіх факультетах проводився 16-годинний семінар “Методика підготовки студентів до роботи у піонерських таборах” та триденні практичні заняття в спортивно-оздоровчому таборі, під час яких студенти навчалися проводити піонерські лінійки, інші масові заходи [16, арк. 18]. Крім того, молодь перевіряла свої вміння, знання і навички в піонерських загонах шкіл міста, знайомилася з матеріалами з’їздів, комсомольськими та піонерськими газетами і журналами, виготовляла необхідну документацію, вивчала пісні, ігрові матеріали, маршрути походів, екскурсії [11, спр. 356, арк. 157]. Для проведення

практичних занять запрошувались працівники Будинку піонерів, старші піонервожаті шкіл міста, комсомольський актив [98, арк. 2]. Навчання закінчувалося складанням заліку [99, арк. 2]. Щорічно, 22 квітня, біля пам'ятника В.І.Леніну на піонерському зльоті відбувалися урочиста посвята студентів у піонервожаті [11, спр. 356, арк. 157].

Перед виїздом у табори на всіх факультетах проводилися конференцій-настанови [11, спр. 270, арк. 71]. Щороку майже 500 студентів, об'єднаних в 20-30 педагогічних загонів, виїжджали в піонерські табори сільської місцевості як старші піонервожаті, вихователі. Студенти факультету фізичного виховання працювали на посадах фізкерівників й інструкторів з плавання і туризму. Для отримання навичок організатора виховної роботи молодь направляли на дворові майданчики у містах [11, спр. 158, арк. 89; спр. 318, арк. 90; 16, арк. 89; 19, арк. 65], [100].

Частина студентства виконувала функції екскурсиводів на туристичних базах. Зокрема, вони працювали на турбазах Москви, Ленінграда, Риги, Вільнюса, Мінська, Києва, Одеси, Ялти, Севастополя, Хмельницького, Кам'янця-Подільського [11, спр. 158, арк. 90; спр. 270, арк. 71; спр. 356, арк. 104; 80, арк. 33; 28, арк. 31; 98, арк. 2], [95].

Загалом, літня практика проходила досить успішно. Наприклад, у 1989 р. після перевірки документації оцінку "відмінно" одержали 326 студентів, "добре" – 99, "задовільно" – 17. Кожного четвертого студента нагородили Почесною грамотою та грошовою премією (всього 110 осіб) [98, арк. 3].

Щоліта, починаючи з 1963 р., студенти I курсу історичного факультету, відповідно до навчального плану, проходили під керівництвом доктора історичних наук, професора І.С.Винокура двотижневу виробничу практику з археології. Молодь брала участь в археологічних розкопках у Кам'янці-Подільському, Городку, селах Бакота, Врублівці, Гораївка, Студениця, Тарасівка, Велика Слобідка, Устя, Сокіл, Думанів Кам'янець-Подільського району; Ставище, Сокілець Дунаєвського; Рудківці, Вільхівці, Глибівка Новоушицького; Бедриківці, Іванківці, Мархлівка Городоцького; Ружичанка, Рідкодуби, Редвинці Хмельницького; Дорогоща Ізяславського; Теліжинці Старосинявського; Острополь Старокостянтинівського районів Хмельницької області [11, спр. 11, арк. 13; спр. 270, арк. 28; спр. 356, арк. 37; 29, арк. 68; 19, арк. 52], [102-113]. У 1968 р. в експедиції спільно з студентами педінституту працювала молодь Іркуського та Дніпропетровського університетів [103]. Крім того, кам'ячани брали участь у розкопках, які проводилися на базі Інституту археології та Інституту суспільних наук АН УРСР. Зокрема, вони розкопували черняхівське поселення IV–V ст. н.е. в с.Бернашівка Могилів-Подільського району Вінницької області, палеолітичні стоянки – в с.Молодове Сокирянського району Чернівецької області, слов'янське поселення IV–VIII ст. н.е. – в с.Роїще Чернігівського району Чернігівської області, черняхівське поселення III–IV ст. н.е. – в с.Заводовка Черкаської області, могильники III–IV ст. - на околиці села Раковець Збарзького району Тернопільської області, а також літописне місто

Зарубин, що на Черкащині [11, спр. 356, арк. 36; 24, арк. 33; 26, арк. 51], [22, с. 42], [114-117]. У 1981 р. студенту IV курсу О.Надвірняку пощастило взяти участь в археологічних розкопках античного міста Північного Причорномор'я – Херсонес [118]. Роботами керували видатні археологи – доктори історичних наук, професори В.Д.Баран, О.П.Черниш, С.М.Бібіков, В.Й.Довженок та ін. [11, спр. 400, арк. 52], [104].

Експедиції проводилися на високому науковому і технічному рівні. Студенти навчалися вести розчистку місця розкопу, фіксувати пам'ятки, набували навичок у проведенні польових досліджень, камеральної обробки археологічного матеріалу, виготовлення і обладнання стендів для експозицій і виставок. Підсумки досліджень лягали в основу написання курсових і конкурсних робіт, виступів на наукових конференціях. Матеріальні знахідки і цінності поповнили історико-краєзнавчі музеї Кам'янець-Подільського, Кременця та Хмельницького [11, спр. 13, арк. 13; 26, арк. 52; 81, арк. 32].

З 1966 р. регулярно проводилися діалектологічна та фольклорна практики студентів-філологів [119]. Що стосується першої практики, то 25 студентів-першокурсників щорічно проходили її в селах Кам'янець-Подільського, Хмельницького, Дунаєвцького, Городоцького, Чемеровецького, Полонського, Славутського районів Хмельницької області. Вони фіксували говірковий матеріал з фонетики, словотвору, морфології, синтаксису, а також лексики й фразеології. В окремих населених пунктах місцеве мовлення записувалося на магнітофону стрічку (наприклад у селах Ружичанка Хмельницького, Руда, Вихватнівці Кам'янець-Подільського [11, спр. 318, арк. 47; спр. 356, арк. 51; спр. 400, арк. 54], Смотрич Дунаєвцького, Скіпче Городоцького, Онацьківці Полонського, Бубнівка Волочиського районів) [11, спр. 270, арк. 39].

У ході фольклорної практики записувалися народні пісні, вірші, казки, байки, різні розповіді у районах Хмельницької (Білогірський, Дунаєвцький, Віньковецький, Волочиський, Городоцький, Кам'янець-Подільський, Новоушицький, Полонський, Старокостянтинівський, Чемеровецький), Тернопільської (Підволочиський, Гусятинський), Івано-Франківської (Надвірнянський), Чернівецької (Хотинський) областей [24, арк. 46]. З уст старожилів фіксували на папері і на магнітній плівці фольклорні твори. До кожного твору практиканти складали паспорти, встановлювали творчі контакти з носіями фольклору, співаками та оповідачами. Одночасно зі збором матеріалу студенти всіляко популяризували зібрані твори, проводили групові бесіди з сільськими мешканцями, у творчому плані контактували з колективами районних будинків культури, де виступали з концертами [11, спр. 356, арк. 51; 26, арк. 54].

Кафедра російського мовознавства, відповідно до програми “Практика з російської діалектології і соціолінгвістичного вивчення російської мови”, проводила соціолінгвістичну практику [98, арк. 3] переважно у російськомовних селах Хмельниччини: Майдан-Олександрівському, Петрашах, Женишківцях Віньковецького і Пилипах Хребтіївських Новоушицького районів. Студенти збирали фольклорні матеріали (казки, пісні, загадки, прислів'я,

обряди, легенди про походження сіл), повні тексти, анкети, скеровані на виявлення діалектичних слів, складали словникові статті, аналізували зібраний матеріал [12, спр. 356, арк. 32; 26, арк. 55]. Для встановлення більш міцного контакту з людьми студенти працювали разом з жителями сіл на польових роботах. Так, лише у 1984 р. ними було заготовлено 12 тон зеленої маси [81, арк. 32]. Загалом, зібрані матеріали з діалектології і фольклору опрацьовувалися упродовж навчального року і широко використовувалися під час написання рефератів, доповідей, курсових і дипломних робіт, ставали предметом обговорення на засіданнях студентських наукових гуртків і груп, звітних конференціях.

Студенти I курсу факультету підготовки вчителів початкових класів проходили навчально-польову практику. Вона була покликана сприяти: “1) формуванню у студентів діалектико-матеріалістичного світогляду; 2) поглибленню знань студентів, одержаних в процесі вивчення теоретичних курсів, творчому застосуванню цих знань; 3) виробленню умінь та навичок проведення спостережень у природі; 4) підготовці до проведення екскурсій у природу; 5) вихованню у студентів бережливого ставлення до природи рідного краю та ознайомлення з методикою природоохоронної діяльності тощо” [98, арк. 2]. Під час проведення цієї практики першокурсники проводили зйомки місцевості, вимірювання висот і віддалей за допомогою спеціальних приладів, орієнтування на місцевості, спостереження за рухом сонця по небосхилу, його висотою тощо. Молодь вивчала місцеві рослинні угруповання (лісів, луків, боліт, полів) та їх флористичний склад, збирала і гербаризувала значну кількість матеріалу, необхідного для виготовлення гербаріїв, вивчала культурну польову рослинність, лікарські рослини, знайомилась з тваринним світом лісів, луків, боліт, полів, водойм. Крім того, під час проходження практики студентам було прочитано низку лекцій, непередбачених програмою з “Основ природознавства”, на такі теми як “Природоохоронні заходи в початковій школі”, “Складання букетів і композицій з природного матеріалу і дикоростучих рослин”, “Лікарські рослини Поділля” [24, арк. 69-70], “Вивчення висоти підвищення форм рельєфу”, “Ходіння по азимуту”, “Гербаризація і колекціонування рослин”, “Визначення швидкості течії річки” тощо [11, спр. 356, арк. 86].

У ході практики проводилися конкурси на кращу композицію букета з квітів, квіткову композицію, кращий плакат, біологічні вікторини, різні свята, наприклад, “Знай, люби і охороняй рідну природу” [21, арк. 31]. Кожний студент виготовляв по 2 гербарії (морфологічний і синтетичний). Зокрема, у 1983–1984 н.р. загалом було підготовлено 63 види гербаріїв, які передали Голосківській середній школі [74, арк. 32]. Польова практика закінчувалася підведенням підсумків. Студенти подавали свій щоденник практики, альбоми і зошити із записами спостережень, звіт про самостійну роботу і календар погоди [99, арк. 2].

До початку 70-х рр. молодь фізико-математичного факультету проходила виробничу практику переважно на верстатобудівному і електромеханічному

заводах. Упродовж практики знайомилися з технологічним процесом всього виробництва, працюючи в усіх основних цехах. Закріплювалися здобуті теоретичні знання, удосконалювалися практичні навички, набуті в навчальній майстерні інституту. Працюючи на робочих місцях, більшість студентів виконували встановлені норми виробітку. Наприклад, у стержневому відділі ливарного цеху верстатобудівного і в цеху зборки реостатів та магнітів електромеханічного заводу усі доведені виробничі завдання виконувалися сповна. Крім того, практиканти брали активну участь в громадсько-політичній і культурно-масовій роботі на заводах: працювали агітаторами в цехах і бригадах, випускали стінні газети, брали участь у художній самодіяльності [10, спр. 275, арк. 57; 33, спр. 128, арк. 57-58; 35, арк. 56]. Виробнича практика закінчувалася диференційованим заліком та складанням кваліфікаційного екзамену на виробничий розряд, що додатково стимулювало молодь.

Упродовж 60-х рр. частина студентів фізико-математичного факультету після проходження відповідної підготовки одержували права на водіння автомобілем [80, арк. 60]. Тоді ж бажані студенти-третьоккурсники всіх факультетів складали кваліфікаційні екзамени на право кінодемонстратора вузькоплівкового кіно. Поступово їхня кількість зростала. Так, якщо у травні 1967 р. екзамени складали 240 студентів [33, спр. 40, арк. 53; 34, арк. 52], то вже у 1969 р. – 426 [33, спр. 92, арк. 61]. У виші працювало студентське любительське об'єднання кіноаматорів “Горизонт” (керівник – В.Валяровський). У квітні 1967 р. воно продемонструвало на екрані два невеликих кінофільми – “Слідами древніх культур” (про археологічні розкопки студентів інституту в Ружичанці і Бакоті) та “Як ми в таборі жили” (про літній відпочинок студентів у спортивно-оздоровчому таборі с.Голосків). Над їх створенням працювали студенти фізико-математичного факультету Ю.Шульц, історико-філологічного – В.Нечитайло і Ж.Войтенко. Кінофільми з успіхом пройшли в Кам’янці-Подільському, потім в обласному центрі, де один з них – “Слідами древніх культур” зайняв одне з перших місць і потрапив на республіканський огляд любительських фільмів в Києві [120].

З середини 1960-х рр. студенти III–IV курсів фізико-математичного факультету почали проходити виробничу практику з курсів “Математичні машини і програмування” та “Алгоритми і обчислювані машини”. Упродовж десятиліття вона проводилася на базі обчислювальних лабораторій Київського педагогічного інституту ім. О.М.Горького [11, спр. 60, арк. 37; 33, спр. 11, арк. 48; 34, арк. 50; 80, арк. 57-58; 36, арк. 69] і Вінницького педагогічного інституту ім. М.О.Островського [33, спр. 128, арк. 56; 35, арк. 55]. Заняття проводили викладачі цих навчальних закладів. Вільний від практичних заходів час студенти присвячували відвідуванню музеїв, театрів, кіно, ознайомленню з пам’ятками та визначними місцями Києва та Вінниці. У Києві вони відвідали філіал музею В.І.Леніна, музеї російського образотворчого мистецтва, Т.Г.Шевченка, західного та східного мистецтва, історичний музей, Лавру, здійснили екскурсію по Дніпру, відвідали оперний театр, кінопанораму, стереокіно, цирк, зоопарк

та ін. При цьому більшість студентів ретельно конспектували лекції мистецтвознавців у музеях з метою використання записаного для проведення виховної роботи в школі. Практиканти зустрілися з поетом, академіком П.Г.Тичиною, який передав у дар інституту бібліотечку видань власних творів. У Вінниці для студентства організували екскурсії до садиби-музею М.Пирогова [33, спр. 11, арк. 49; спр. 128, арк. 57], [121]. По закінченні практики усі склали диференційований залік. Зокрема, у 1965–1966 н.р. 19 студентів отримали “відмінно”, 32 – “добре”, 10 – “задовільно” [33, спр. 11, арк. 49].

Починаючи з другої половини 70-х рр., ця практика проводилася вже на базі обчислюваної лабораторії свого вишу. Тоді ж було започатковано навчальну практику з вимірювань на місцевості, яка включала в себе теоретичну підготовку, зокрема, знайомство з найважливішими геодезичними інструментами, та практичну підготовку, яка забезпечувалася проведенням лабораторних робіт (бусольне знімання, теодолітне знімання, мензольне знімання, геометричне нівелювання) [34, арк. 56].

З 1983–1984 н.р. студенти історичного факультету почали проходити правову практику, у ході якої вони ознайомилися з роботою і документацією Рад народних депутатів, відділів міліції, суду і прокуратури [81, арк. 32].

Починаючи з кінця 70-х рр., студенти факультету фізичного виховання брали участь у багатоденних туристичних походах, під час яких вони вчилися рухатися по різних рельєфах місцевості, долати природні перешкоди, правильно розбивати бівакуа, встановлювати та складати намети, розводити вогнище, готувати їжу в польових умовах. Крім того, вони складали карту-схему маршруту з детальним описом об'єктів, які їм зустрічалися [26, арк. 57]. Під час походу надавалася практична допомога колгоспам, проводилися бесіди з населенням, організовувалися вечори відпочинку та матчеві зустрічі з різних спортивних ігор з сільською молоддю [26, арк. 58].

У 1980 р. при інституті було створено клуб туристів “Атлантида”, який сприяв поширенню туризму, його пропаганді, дбайливому ставленню до скарбниць природи. Особливого поширення набули гірський, скелео-, водний, лижний види туризму. Члени клубу прокладали нові маршрути, забезпечували нові можливості вивчення цікавих природних об'єктів. “Атлантида” неодноразово брала участь в обласних та республіканських змаганнях з різних видів туризму. Стенд клубу прикрашали вимпели та кубки за здобуті призові місця. Його члени неодноразово перемагали на обласних та республіканських змаганнях з техніки гірського, водного і лижного туризму [122].

Маршрути спелеологів клубу пролягли по найбільш відомих печерах України, серед них: Вертеба, Перлина, Атлантида та ін. Щорічні переходи на Кавказ, в райони Приельбрусся, Карпати давали змогу широко розвивати альпінізм. Члени клубу мали можливість на практиці використати набуті ними знання. Після складання іспитів на кваліфікацію вони отримували посвідчення інструктора з туризму.

Після закінчення курсу навчання студенти складали державні іспити.

Напередодні проводилася підготовча робота: читалися оглядові лекції, проводилися групові та індивідуальні консультації, семінари, для самостійної роботи виділялися окремі приміщення, вони мали доступ до фондів бібліотеки і кабінетів упродовж всього дня (з 9 до 23 год.) [10, спр. 244, арк. 96].

Абсолютна більшість молоді успішно проходила підсумкову державну атестацію [10, спр. 244, арк. 95; спр. 311, арк. 67-68; 11, спр. 270, арк. 140; 26, спр. 11, арк. 60; спр. 128, арк. 99; 24, табл. №7]. Динаміку випуску спеціалістів у 1960–1990 рр. подано у таблиці 4.

Таблиця 4. Дані про випуск спеціалістів у 1961–1990 рр.

[10, спр. 244, арк. 95; спр. 259, арк. 95; спр. 275, арк. 107; спр. 293, арк. 62; спр. 311, арк. 67-68; 26, спр. 11, арк. 60; спр. 128, арк. 99; 12, спр. 270, арк. 140; спр. 356, арк. 201; спр. 497, арк. 69; спр. 853, арк. 7; спр. 1087, арк. 6; спр. 1214, арк. 5; 24, табл. №20; 19, табл. №13; 37, арк. 4, табл. №1, 4; 95, арк. 3, 36; 38, арк. 19; 115, арк. 16; 32, арк. 21], [124; 125], [126, с. 29-30]

Роки	Випущено спеціалістів			
	Всього	Денної форми навчання	Заочної форми навчання	Отримали диплом з відзнакою
1961	576	190	386	10
1962	*	171	*	12
1963	*	164	*	14
1964	564	218	346	12
1965	501	235	266	16
1966	*	236	*	13
1967	*	463	*	21
1968	*	*	*	*
1969	*	382	*	*
1970	836	368	468	44
1971	879	338	541	*
1972	809	387	422	*
1973	803	363	440	*
1974	885	*	*	*
1975	872	462	410	30
1976	837	449	388	27
1977	728	416	312	*
1978	759	442	317	*
1979	653	379	274	*
1980	776	494	282	*
1981	788	484	304	*
1982	801	506	295	*
1983	710	427	283	39
1984	781	495	286	37
1985	862	499	363	33
1986	790	443	347	*
1987	753	391	362	34
1988	835	410	425	*
1989	826	410	416	*
1990	868	420	448	*

* Даних не виявлено.

Серед випускників 1961–1990-х рр. були майбутні відомі вчені – лауреати Державної премії України в галузі науки і техніки: академік НАН України, директор Інституту історії України НАН України В.А.Смолій, доктор фізико-математичних наук, професор кафедри диференціальних рівнянь Київського національного університету імені Тараса Шевченка Д.І.Мартинюк, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії В.С.Степанков, доктор фізико-математичних наук, професор кафедри геометрії та методики викладання математики Ю.В.Теплінський; академік НАН України, директор Інституту ядерних досліджень НАН України І.М.Вишневецький; видатні спортсмени та тренери – Н.Ткаченко, І.Турчин і гандболістки легендарного київського “Спартака”, А.Боднарчук, генерали В.Шеремета, М.Кулінський, М.Вавринчук, С.Тюлягін [22, с. 51]. Цей ряд продовжують десятки науково-педагогічних працівників, багато сотень учителів найвищої категорії, ушлявлених директорів міських і сільських шкіл, керівників органів освіти різних рівнів.

Абсолютна більшість студентів працевлаштовувалася. Так, у 1976 р. направлення на роботу в школу одержали 88,6% студентів, у 1977 р. – 90,2%, у 1978 р. – 87%, у 1979 р. – 96,5%, у 1980 р. – 85,2%, у 1981 р. – 91,3% [11, спр. 356, арк. 201; 24, табл. №20; 26, табл. №13; 37, табл. №4]. Іншій частині молоді дозволили вільно працевлаштовуватися. Серед випускників були й такі, які, виявляючи високу громадянську свідомість, їхали навчати дітей за межі України. Наприклад, у 1960 р. 12 випускників історико-філологічного факультету виявили бажання поїхати на роботи в школи Таджикиської РСР [127]. Наступного року студенти-випускники фізико-математичного факультету вирішили за комсомольською путівкою їхати працювати в райони освоєння цілинних земель [128].

Регулярно в інститутській пресі друкували слова вдячності випускників за ті знання і уміння, яких вони набули впродовж навчання. Наприклад, у липні 1974 р. один із тих, хто отримав диплом молодого спеціаліста – С.Мазур писав: “Що дав мені інститут?... Щоб відповісти на це запитання, потрібно згадати ті п’ять років, які спочатку здавались вічністю, а тепер навіть не знаю, як вони швидко пролетіли. В пам’яті з’являються епізоди нашого студентського життя: складання перших заліків та екзаменів, перші громадські доручення, перші радощі і невдачі... Таке ніколи не забувається, воно залишається на все життя, завжди буде зв’язане з інститутом, з студентським Кам’янцем-Подільським... Тут ми змужніли, набрались сил перед виходом на довгу дорогу життя. Що дав мені інститут? Інститут дав мені знання, які так необхідні кожному з нас, розширив мій кругозір, допоміг заглибитись в таємниці наук, він дав мені друзів, про яких завжди буду згадувати з великою теплою. Адже людина почуває себе сильною в колективі... З вузом у мене була пов’язана найкраща пора життя – юність, неповторність студентських років, коли появляються мрії, погляди у майбутнє. Хіба можна забути звичний шум аудиторій перед лекціями, дзвоник на практичні заняття?!” [129].

Найбільше вони звучали під час наступних періодичних зустрічей випускників, які традиційно відбувалися в стінах alma mater через кожних 5 років. Колишні

студенти, змужені, одружені, професійно і кар'єрно задоволені собою, переважно усно висловлювали вдячність своїм деканам, наставникам за отримане звання учителя, професійний ріст, можливість реалізувати себе у трудовому житті і присвятити свій талант справі навчання і виховання підростаючого покоління. З становленням незалежної України більшість випускників попередніх поколінь поступово зламали свій комуністичний стереотип, переосмислили зміни, які відбулися в суспільстві, набули нових професійних і суспільних якостей, стали надійною підтримкою українського вибору, чимало з них пішли працювати у нові державні і політичні структури в ім'я майбутнього України.

Отже, упродовж 1961–1991 рр. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут, відповідно до існуючої в країні безальтернативної парадигми і нагородженого передового досвіду підготовки педагогічних кадрів, проводив активну навчально-виховну і громадську діяльність, в центрі якої були марксистсько-ленінське виховання майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл, їх якісна фахова і практична підготовка, активна громадська позиція щодо визначених комуністичною партією політичних, економічних і культурно-освітніх пріоритетів. Студентство цього вишу загалом справлялося з виконанням навчальних, практичних і громадських завдань, через апробовані привідні механізми залучалося до різних суспільно-політичних акцій, загальнонародних заходів, формально демонструвало відданість комуністичним ідеям, продукувало у своєму середовищі лідерів, відмінників, які отримували від високих державних і політичних структур найбільш можливі відзнаки, престижні стипендії, заохочення бути зрілими радянськими громадянами і водночас лідерами у професійній, практичній підготовці, громадській діяльності. Абсолютна більшість випускників педвишу поповнила учительський загаль, принесла у його життя отримані знання, уміння і навички, готова була самовіддано трудитися на педагогічній ниві, присвятити себе роботі з дітьми усе своє трудове життя. З цього загалу вийшли десятки відомих в Україні вчених, науково-педагогічних працівників, багато майстрів освітньої справи, фізичного виховання і спорту, керівників загальноосвітньої школи, органів освіти, імена яких складають гордість вишу і назавжди вписані в його історію.

Список використаних джерел і літератури

1. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут // УРЕ. – 2-е вид. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1979. – Т. 4. – 868 с.
2. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – 408 с.: іл.
3. Копилов, А. О. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут: історія і сучасність / А. О. Копилов // XXXXIII звітна наукова конференція кафедр інституту за 1991–1992 рр. (секція суспільних наук): тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 3-11.
4. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.): сторінки історії / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький // Укр. іст. журн. – 2005. – № 5. – С. 81-92.

5. Степанков, В. С. Копилов Анатолій Олексійович – ректор Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту (університету) / В. С. Степанков. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 72 с.
6. Філінюк, А. Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка. Історичний нарис / А. Г. Філінюк. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 332 с.
7. Завальнюк, О. М. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2012 рр.): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 340 с.
8. Філінюк, А. Г. Кам’янець-Подільський державний педагогічний інститут / А. Г. Філінюк // Кам’янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам’янець-Подільський: Оіум, 2003. – С. 109-156.
9. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область / ред. рада.: В. Г. Кремень (гол.) та ін.; редкол. тому: О. М. Завальнюк (гол.) та ін. – К.: Знання України, 2010. – 447 с.
10. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-302, оп. 8.
11. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-302, оп. 11.
12. Відомчий архів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка). – Звіт про навчально-виховну роботу Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту за 1974–1975 н.р.
13. Солопчук, М. С. Факультет фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету (1949–2008 рр.): історичний нарис / М. С. Солопчук, О. В. Комарницький. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 164 с.
14. Державний архів Хмельницької області, ф. Р.302, оп. 12.
15. ВАК-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 1 ради Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту від 29 січня 1981 р.
16. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 5 ... від 28 травня 1987 р.
17. Виступи вчених республіки // Радянський студент. – Кам’янець-Подільський, 1970. – 26 листопада. – № 29 (646). – С. 1.
18. Завальнюк, А. М. Академик М.Н.Тихомиров и дискуссия о времени основания Каменец-Подольского / А. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук // Археологический ежегодник за 2005 год. – М., 2007. – С. 387-393.
19. Прокопчук, В. С. У педінституті – академік АН УРСР М.М.Тихомиров / В. С. Прокопчук // Студентський меридіан. – Кам’янець-Подільський, 2006. – 20 жовтня. – С. 3.
20. Лекції читають академіки // Радянський студент. – 1969. – 1 травня. – № 14-15 (597-598). – С. 1.
21. Слово столичних математиків // Радянський студент. – 1968. – 21 березня. – № 11 (554). – С. 2.
22. Завальнюк, О. М. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2012 рр.): іст. нарис / О. М. Завальнюк, О. В. Комарницький. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 340 с.
23. Гайдамашко, В. Лекція члена-кореспондента / В. Гайдамашко // Радянський студент. – 1974. – 14 березня. – № 10 (765). – С. 2.
24. ВАК К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про навчально-виховну роботу... за

1976–1977 н.р.

25. В гостях – учений з Києва // Радянський студент. – 1967. – 21 грудня. – № 37 (543). – С. 1.

26. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про навчально-виховну роботу ... за 1978–1979 н.р.

27. Кривошия, В. Дорогий гість / В. Кривошия // Радянський студент. – 1972. – 7 листопада. – № 40 (714) – С. 1.

28. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 9 ... від 29 серпня 1985 р.

29. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 10 ... від 29 серпня 1986 р.

30. Паньков, Г. Лекція професора / Г. Паньков // Радянський студент. – 1976. – 1 квітня. – № 12 (842). – С. 1.

31. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про навчально-виховну роботу ... за 1972–1973 н.р.

32. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 9 ... від 29 серпня 1988 р.

33. Державний архів Хмельницької області, ф. Р.302, оп. 10.

34. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про роботу ... за 1966–1967 н.р., арк. 85.

35. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про навчально-виховну роботу ... за 1969–1970 н.р.

36. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про навчально-виховну роботу за 1973–1974 н.р.

37. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Ітоги вповнення плану... в 1981 году.

38. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 8 ... від 28 серпня 1987 р.

39. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 8 ... від 30 серпня 1989 р.

40. Краєвська, Г. Стипендія імені вождя / Г. Краєвська // Радянський студент. – 1963. – 18 квітня. – №13 (366). – С. 1.

41. Наші ленінські стипендіати // Радянський студент. – 1967. – 7 вересня. – № 25 (531). – С. 2.

42. Вітаємо // Радянський студент. – 1970. – 1 вересня. – № 19 (636). – С. 1.

43. Луценко, В. За наказом міністра / В. Луценко // Радянський студент. – 1972. – 7 листопада. – № 30 (714). – С. 1.

44. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 1 ... від 5 лютого 1976 р.

45. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 8 ... від 28 червня 1976 р.

46. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 11 ... від 7 липня 1978 р.

47. З наказу по Міністерству освіти УРСР від 11.08.78 р. № 188 // Радянський студент. – 1978. – 1 вересня. – № 26 (931). – С. 1.

48. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 2 ... від 13 лютого 1978 р.

49. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 10 ... від 10 липня 1979 р.

50. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 1 ... від 31 січня 1980 р.

51. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 2 ... від 9 лютого 1981 р.

52. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 2 ... від 9 лютого 1982 р.

53. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 2 ... від 8 лютого 1983 р.

54. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 7 ... від 30 червня 1983 р.

55. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 2 ... від 6 лютого 1984 р.

56. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 9 ... від 5 липня 1984 р.

57. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 2 ... від 4 лютого 1985 р.

58. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 2 ... від 6 лютого 1986 р.
59. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 9 ... від 4 липня 1986 р.
60. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 1 ... від 9 лютого 1987 р.
61. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 7 ... від 10 липня 1987 р.
62. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 3 ... від 9 лютого 1988 р.
63. Іскра, Г. Стипендіат імені Леніна / Г. Іскра // Радянський студент. – 1989. – 26 квітня. – № 13 (1292). – С. 1.
64. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 12 ... від 27 жовтня 1988 р.
65. Стипендія ім. Ленінського комсомолу // Радянський студент. – 1989. – 21 лютого. – № 5 (1284). – С. 2.
66. Стипендія ім. Ленінського комсомолу // Радянський студент. – 1989. – 28 лютого. – № 6 (1285). – С. 2.
67. Дошка пошани // Радянський студент. – 1966. – 1 травня. – № 12 (483). – С. 1.
68. Дошка пошани // Радянський студент. – 1970. – 23 квітня. – № 12 (629). – С. 1.
69. До інституту надійшов лист // Радянський студент. – 1983. – 7 квітня. – № 10 (1081). – С. 2.
70. Пакулько, Н. Заслужений авторитет / Н. Пакулько // Радянський студент. – 1970. – 5 березня. – № 7 (624). – С. 1.
71. Вчитись, вчитись і вчитись // Радянський студент. – 1974. – 14 березня. – № 10 (765). – С. 1.
72. Зліт відмінників // Радянський студент. – 1979. – 6 грудня. – № 36 (976). – С. 1.
73. Ольшовська, Л. Час набирати висоту / Л. Ольшовська // Радянський студент. – 1986. – 10 квітня. – № 13 (1183). – С. 1.
74. Гродник, В. Роботу пропагувати / В. Гродник // Радянський студент. – 1974. – 14 березня. – № 10 (765). – С. 1.
75. Звернення до всіх студентів Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В.П.Загонського // Радянський студент. – 1974. – 14 березня. – № 10 (765). – С. 1.
76. Вислянський, М. У нашому кодексі – висока дисциплінованість / М. Вислянський // Радянський студент. – 1984. – 5 квітня. – № 12 (1115). – С. 2.
77. Мігіна, О. П. Перебудовуємося. А як? / О. П. Мігіна, В. Малий, Ю. Яворська // Радянський студент. – 1988. – 6 грудня. – № 32 (1276). – С. 1.
78. Вони склали сесію на “незадовільно” // Радянський студент. – 1985. – 2 лютого. – № 4 (1248). – С. 2.
79. Яворська, Ю. Чи стануть вони іншими? / Ю. Яворська // Радянський студент. – 1988. – 17 травня. – № 15 (1269). – С. 2.
80. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про навчально-виховну роботу... за 1968–1969 н.р.
81. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 10 ... від 30 серпня 1984 р.
82. Свято на стадіоні // Радянський студент. – 1974. – 12 вересня. – № 23 (778). – С. 1.
83. Першокурснику // Радянський студент. – 1974. – 2 вересня. – № 22 (777). – С. 1.
84. Комарніцький, О. Б. Профспілкova організація студентів, аспірантів та докто-

рантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. нарис / О. Б. Комарницький, М. В. Моштак. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2009. – 216 с.

85. Перший урок – Ленінський // Радянський студент. – 1979. – 13 вересня. – № 25-26 (965-966). – С. 1.

86. Слово-першокурсникам. О. Доманішевська // Радянський студент. – 1969. – 1 вересня. – № 1 (604). – С. 1.

87. Ситник, О. Ласкаво просимо в сім'ю студентів / О. Ситник // Радянський студент. – 1965. – 1 вересня. – № 22 (455). – С. 1.

88. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 1 ... від 29 січня 1981 р.

89. Сухіна, Р. Роздуми / Р. Сухіна // Радянський студент. – 1972. – 27 січня. – № 2-3 (686-687). – С. 1.

90. Гіллїх, Я. Педпрактика – справа відповідальна / Я. Гіллїх // Радянський студент. – 1965. – 18 листопада. – № 32 (465). – С. 1.

91. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Звіт про навчально-виховну роботу... за 1977–1978 н.р.

92. Гуменюк, З. Здрастуй, сім'я студентська / З. Гуменюк // Радянський студент. – 1967. – 7 листопада. – № 32-33 (538-539). – С. 3.

93. Каньоса, П. С. Педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодні: іст. нарис / П. С. Каньоса, А. Ф. Суровий. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 196 с.

94. Філінюк, А. Допомога студентів / А. Філінюк // Радянський студент. – 1979. – 15 лютого. – № 7 (948). – С. 2.

95. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Ітоги виконання плану ... за 1982 г.

96. Пестун, М. В клубі “Дружба” / М. Пестун // Радянський студент. – 1961. – 18 лютого. – № 4 (288). – С. 1.

97. Лівінська, Ю. Виховання починається з посмішки / Ю. Лівінська // Радянський студент. – 1986. – 27 березня. – № 11 (1181). – С. 1.

98. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 9 ... від 5 жовтня 1989 р.

99. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 5 ... від 27 квітня 1989 р.

100. Левицький, Є. З любов'ю до дітей / Є. Левицький // Радянський студент. – 1961. – 1 вересня. – № 20 (304). – С. 2.

101. Рудницький, О. У місті Леніна / О. Рудницький // Там само. – 1973. – 7 листопада. – № 31 (751). – С. 2.

102. Довгань, С. Розкопки в Ружичанці / С. Довгань, В. Стороженко // Радянський студент. – 1965. – 7 жовтня. – № 27 (460). – С. 1.

103. Винокур, І. Дослідження тривають / І. Винокур // Радянський студент. – 1967. – 19 жовтня. – № 31 (537). – С. 2.

104. Винокур, І. Подільська експедиція – 1968 р. / І. Винокур // Радянський студент. – 1968. – 10 жовтня. – № 30 (573). – С. 2.

105. Накопюк, В. Давній центр гончарного виробництва / В. Накопюк // Радянський студент. – 1970. – 19 листопада. – № 28 (645). – С. 2.

106. Кондратюк, Л. Погляд у минуле / Л. Кондратюк // Радянський студент. – 1979. – 18 січня. – № 3 (944). – С. 2.

107. Ровінська, І. Роботи продовжимо / І. Ровінська // Радянський студент. – 1979.

– 18 січня. – № 3 (944). – С. 2.

108. Крушельницький, В. Розкопки могильника в Думанові / В. Крушельницький // Радянський студент. – 1981. – 9 квітня. – № 13 (1023). – С. 2.

109. Гарбуз, В. Передскіфське городище Рудківці / В. Гарбуз // Радянський студент. – 1981. – 9 квітня. – № 13 (1023). – С. 2.

110. Драпатий, В. Ліго у Великій Слободі / В. Драпатий, Н. Гуменюк // Радянський студент. – 1982. – 24 червня. – № 26 (1060). – С. 2.

111. Главацька, Т. Легенда розповіла / Т. Главацька // Радянський студент. – 1983. – 9 червня. – № 17 (1089). – С. 2.

112. Гарбуз, В. Вивчаємо доскіфську епоху / В. Гарбуз // Радянський студент. – 1983. – 9 червня. – № 17 (1089). – С. 2.

113. Гуцал, В. А. Дослідження археологічної експедиції Кам'янець-Подільського університету (1963–2006 рр.) / В. А. Гуцал // Студентський меридіан. – 2006. – 20 вересня. – № 1559-1560. – С. 5.

114. Дрозда, М. На стоянці Молодове / М. Дрозда, С. Уткіна // Радянський студент. – 1979. – 18 січня. – № 3 (944). – С. 2.

115. Шевченко, О. Вивчення пам'яток / О. Шевченко // Радянський студент. – 1979. – 18 січня. – № 3 (944). – С. 2.

116. Надвірняк, О. Розкопки на Чернігівщині / О. Надвірняк // Радянський студент. – 1979. – 18 січня. – № 3 (944). – С. 2.

117. Бученко, А. Літописний Заруб / А. Бученко // Радянський студент. – 1983. – 9 червня. – № 17 (1089). – С. 2.

118. Надвірняк, О. Знайомство з старожитностями Криму / О. Надвірняк // Радянський студент. – 1981. – 9 квітня. – № 13 (1023). – С. 2.

119. У словесників // Радянський студент. – 1966. – 8 вересня. – № 21 (492). – С. 1.

120. Валяровський, В. Ми робимо кінофільми / В. Валяровський // Радянський студент. – 1967. – 1 травня. – № 14-15 (520-521). – С. 4.

121. Ключова, Р. Ніколи не забудеться / Р. Ключова // Радянський студент. – 1965. – 15 квітня. – № 13 (446). – С. 2.

122. Нитка, В. “Атлантида”: проблеми сьогодення / В. Нитка // Радянський студент. – 1987. – 31 березня. – № 12 (1217). – С. 2.

123. ВА К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Протокол № 1 ...від 14 січня 1988 р.

124. Росте студентська сім'я // Радянський студент. – 1966. – 8 вересня. – № 21 (492). – С. 1.

125. Навчаємося // Радянський студент. – 1967. – 14 вересня. – № 26 (532). – С. 1.

126. Завальнюк, О. М. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1918–2010 рр.): довідково-статистичні матеріали / О. М. Завальнюк, О. В. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2011. – 112 с.

127. Випускники одержали призначення // Радянський студент. – 1960. – 30 квітня. – № 10 (270). – С. 1.

128. Александрович, З. На цілину! / З. Александрович, А. Лепьохіна, А. Шудрова, Є. Гадомська // Радянський студент. – 1961. – 4 квітня. – № 9 (293). – С. 1.

129. Мазур, С. Спасибі за все! / С. Мазур // Радянський студент. – 1974. – 11 липня. – № 21 (776). – С. 1.

Oleksander Zavalniuk, Oleksander Komarnitskyi
**The students of the Kamianets'-Podolsky Pedagogical Institute:
ideological, professional and practical training for work in schools
in the final period of the Soviet state (1961–1991)**

The article deals with the ideological, professional and practical components in teachers' training staff in the final period of the Soviet state (1961–1991) in one of the regional higher educational institutions of Ukraine – Kamianets'-Podolsky State Pedagogical Institute, which trained specialists for schools mainly Khmelnytsky and partially Ternopil, Chernivtsi, Rivne, Zhytomyr, Vinnytsia, Kyiv and other areas. Attention is paid to the study of Marxist-Leninist and specialized disciplines that had ideological and political orientation, special (with specializations) training, formed the communist and pedagogical outlook of young people, through a range of educational and practical training prepared youth to work independently in a secondary school as teachers different subjects and class teacher, able to provide the proper level communist education students in accordance with the party program, the requirements of the present Constitution, government laws, regulations and guidelines governing party, the Soviet government agencies, including agencies and education. The article shows the activity of youth public (social and political) organizations to enhance work discipline as a prerequisite better academic work of students and received speciality.

Key words: *Kamianets'-Podolsky State Pedagogical Institute, speciality, curriculum, students, communist ideology, the learning process, the Marxist-Leninist disciplines, professional subjects, training and production (teaching) practice, labor discipline.*

А.М.Завальнюк, А.Б.Комарницкий
**Студенты Каменец-Подольского пединститута:
идеологическая, специальная и практическая подготовка к работе
в школе в завершающий период советской государственности
(1961–1991 гг.)**

Освещается идеологическая, специальная и практическая составляющие в подготовке учительских кадров в завершающий период советской государственности (1961–1991 гг.) в одном из региональных высших педагогических заведений Украины – Каменец-Подольском государственном пединституте, который готовил специалистов для общеобразовательных школ преимущественно Хмельницкой и частично Тернопольской, Черновицкой, Ровенской, Житомирской, Винницкой, Киевской и других областей. Обращено внимание на изучение марксистско-ленинских, а также других дисциплин, которые имели идейно-политическую направленность, специально-педагогическую (за специальностями) подготовку, формировали коммунистическое и педагогическое мировоззрение молодежи, путем

определенного количества учебных и производственных практик готовили ее к самостоятельной работе в общеобразовательной школе как учителями-предметниками, так и классными руководителями, способными обеспечить на определенном уровне коммунистическое воспитание учащихся соответственно к требованиям партийной программы, действующей Конституции, советских законов, указаний и распоряжений правящей партии, советских государственных структур, включая и органы образования. освещено деятельность молодежных общественных (общественно-политических) организаций по повышению уровня трудовой дисциплины, как обязательного условия более качественных учебного труда и полученной специальности.

Ключевые слова: *Каменец-Подольский государственный педагогический институт, специальности, учебные планы, студенты, коммунистическое мировоззрение, учебный процесс, марксистско-ленинские дисциплины, специальные дисциплины, учебные и производственные (педагогические) практики, трудовая дисциплина.*

Одержано 15 червня 2015 року